

most

Lev Detela, PROKRUST (drama) 141

Vlasta Polojac, KAJ TAKO OPOJNO DISI? (črtica) 162

Jorge Luis Borges, FANTASTICNI ZOOLOSKI ZGODBI 164

Boris Podreka, CESKA: PLECNİK, LOOS, FUCHS (esej) 166

Wilfried Daim, LEVI KATOLICIZEM IN KOMUNIZEM 172

Jože Peterlin, ZACARANI OBROC KULTURNEGA NESODELOVANJA
MED NAMI (članek) 178

Kronist, BLISC IN BEDA OTVORITVE 180

Gledališče med nami (Jože Peterlin) 182

Blodnjak (Martin Jevnikar) 185

D 129908

M O S T

TROMESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN KULTURO

Ureja uredniški odbor:

Lev Detela, Stanko Janežič, Aleš Lokar, Drago Stoka (odgovorni urednik)
in Vladimir Vremec.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 300 lir; letna naročnina za Italijo 1.200 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via Pindemonte, 8 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 3 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

PROKRUST

Lev Detela

PROKRUST — PROKRUST I — PROKRUST II — SKIRON — SINNIS — RAZBOJNISKI HLAPEC — PRVI POMOČNIK — DRUGI POMOČNIK — POPOTNIK
(Tezej) — ATENKA — ATENEC

V temi. Brušenje mečev, nožev in sekir.

SKIRON (brusi sekiro): Je že sin spet v knjigah? Knjige, knjige, pesmice, papir. Nič dobrega ne bo iz tega. Čas bi bil, da se izuči razbojniške obrti. V njegovi starosti sem že davno sekal glave. Ta pa v knjigah. Popolno upornišvo. Očeta ne spoštuje, moti mu mirno opravljanje obrti. Zaslišuje mu vest kot kak pridigar ali inkvizitor. Ne, iz te moke ne bo kruha. Pa sem ga poslal v šole, k Perifetu, ki je ja razbojnik. Nič. Tudi pri Sinnisu se ni ničesar naučil. In to vam je mojster da ga ni enakega. Tako je močan, da z golima rokama upogne smreki do tal. Nesrečnike zna razpeti med upognjena vrhova smrek. Kako jih sila dreves raztrga! S sinom pa nič. Le zakaj sem tako po neumnem zapravljajl krvavo pridobljeni denar. Celó pri Kerkyonu je bil, ki vsakega pobije. In sin, kaj je počel? Raje ne povem. Sramota pa taka. Rožice je nabiral in duhal. Na koncu sem ga odpeljal k smrtonosni svinji Phaeji, ta bi ga vendarle lahko česa naučila, saj se je še sam bojim. Sin pa se mi je smejal in me imel za blaznega. Norce je bril iz mene, poštenega očeta, da ves gozd s prstom kaže name. Se naj zaradi sramote vgreznem v tla. In ta, pesmice piše, ko mi krvavo garamo. Gaga in se šopiri po hiši kot kak tolstoriti gosak. Nak, saj vemo, MLADINA SE NIČESAR NE NAUČI. Da še kaj dosežemo, bo treba napeti druge strune. Hudi časi so zdaj, KO MLADINA IZBIJA SODU DNO. In ob tem je ta moj sin celo Damastes, ki so mu rojenice nadele ime Prokrust in mu napovedale grozovito razbojniško slavo.

Svetloba.

Prizorišče: Bele zavese. Pred njimi velika črna Prokrustova postelja.

Skiron z razbojniškim hlapcem in pomočnikoma. Vsi brusijo nože in sekire.

RAZBOJNISKI HLAPEC (poskoči): Mojster, potnik prihaja.

SKIRON: Je blizu ali daleč?

RAZBOJNISKI HLAPEC: Še precej daleč.

SKIRON: Vidiš, pravkar sem ga nabrusil. Mislim, da bo dobro rezal.

Žiga, žaga, glavco preč, ne bo jedla kruhka več!

VSI (smeje): Žiga žaga,
glavco preč,
ne bo jedla
kruhka več.

SKIRON: Ko bi katero odžagal tudi moj preljubi sin!

RAZBOJNISKI HLAPEC: Ta piše.

SKIRON: Pi-še!... Pri naši obrti nismo nikoli pisali, ampak rahljali kosti, Pri moji duši! Tak lopov! Pi-še! Piše, Kaj se sploh pravi, da piše!

RAZBOJNISKI HLAPEC: Mojster, kar je res, je res!

SKIRON: Kakšne pa brusiš, ti brus nemarni! Brž na delo! Popotnik bo vendar vsak čas tu! Nikar ne gobezdajmo. Zavihajmo si raje rokave. Delo ni lahka stvar.

PRVI POMOČNIK (brusi nož): Kar dobro sem ga nabrusil.

SKIRON: Zapri gobec, ker te nisem ničesar vprašal. Brusi in amen.
(K drugemu pomočniku): In ti? Še nisi gotov, kaj? Se mi zdi, da si brez pameti in talenta! Daj no, daj. Brusi, kot se spodobi! Še

- moja pokojna prababica bi to našo obrt boljše opravljala kot ti. Zavedaj se, da si razbojnik in ne mesar. Noži morajo biti ostri, saj si denar res krvavo prislužimo.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Preveč besedičimo.
- SKIRON:** Le kdo te je kaj vprašal. Sicer pa, je popotnik že blizu?
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Mojster, že je pustil za sabo gozdiček. Še par čevljev, pa bo tu!
- SKIRON:** Skrijte se že vendar, saj vidite, kako je. Sami ga bomo morali pospraviti, ko čepi Prokrust le pri svojih knjigah. Saj ne more biti mogoče, da bi se kri tako izrodila (skrije sekiro za hrbet).
- POPOTNIK:** Dober dan, dobri človek. Dovolite, utrujen sem in od daleč prihajam. Prav rad bi se nekoliko okrepčal in odpočil.
- SKIRON:** Seveda. Kar stopite naprej. Moja hiša je vsakemu dobremu človeku na razpolago.
- POPOTNIK:** Veste, navajen sem vsega, udobja in revščine. Skromno okrepčilce in skromen kotichek mi popolnoma zadostujeta. Ne trudite se preveč, ne dajte se preveč motiti!
- SKIRON:** Le korajžno naprej! Povem vam, da se boste odpočili kot se spodobi. Kajne, moji zvesti pomočniki, mi vemo, kako se gostu postreže!
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC IN OBA POMOČNIKA (planejo z dvignjenimi noži in sekirami iz skrivališča):** Seveda, slavni mojster Skiron, ubijalec in ropar popotnih!
- POPOTNIK:** Pomirite se, ljudje. Razumite vendar! To ni določeno! Moja vloga je posebna.
- SKIRON (ga pobije s sekiro):** Izpraznite mu žepe, mrhovini!
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Ja, gospodar. Fantje, kar na delo!
- SKIRON:** Kar lepo delo. A vedno brez Prokrusta. Bedak piše pesmi, medtem ko sami garamo. Saj se vedno najdejo zajedalci, ki razjedajo zdravo drevo.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Nobenega denarja ne moremo najti.
- SKIRON:** Išcite, išcite! Morda je v kak kotichek svoje obleke zašil kos zlata ali srebra. Gotovo nas čaka presenečenje.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Ničesar ne najdemo.
- SKIRON:** Išcite in mi ne ugovarjajte! Povsod nepokorščina. Ne samo pri sinu Prokrustu. Vse sem gradil na tem svojem sinu, sedaj na stara leta pa sem ostal brez razbojniškega nasledstva. Sin je baje pesnik, čeprav so mu rojenice napovedale grozovit razbojniški sloves.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Pridobiti bi ga bilo treba.
- SKIRON:** Kako, ko pa je proti ubijanju in me zaničuje.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Vsakega človeka se da nekako pridobiti, samo najti je treba način. Posebno važno je, da pridobimo vašega sina, ki bi vendarle moral nadaljevati razbojniško obrt.
- SKIRON:** Moj Bog, ko bi šlo. Toda trmast je kot belcebub. Le v knjigah in pesmih tiči; saj nima ničesar od življenja!
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC:** Nekje mora biti način.
- SKIRON:** Morda, toda najti ga. Ko bi moja pokojna žena še živela. Ta

je imela na Prokrusta velik vpliv. Z nežnim prigovarjanjem bi ga bržkone pridobila za stvar. A kaj Umrla je... in konec.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Rešitev moramo najti.

SKIRON: Kako bo šlo vse to naprej. Razbojništvo je ja nekaj imenitnega. In zdaj, ob tem sinu pesniku naj bi se vse končalo.

DRUGI POMOČNIK (brska po popotnikovih žepih): Gospodar, rečem vam, ničesar ne morem najti.

SKIRON: Išči in tiho!... Svinjarija! Zmeraj pravim, da ima naša konkurenca na bolj prometnih krajih mnogo lažje delo. Kar pogledjte si Kerkyona, ves Peloponez trepeta pred njegovo sekiro. Stavim, da se mu je prav ta trenutek ulovil na limanice prav masten plen.

PRVI POMOČNIK: Pa Sinnis s svojo ustrahovalno metodo. Iznajdljiv je in obrt mu cvete, da je veselje. Povem vam mojster, prav zdajle je kakega nategnil na smrekah.

SKIRON: Ne čvekaj toliko, temveč raje delaj. Samo to moram ponavljati! Samo levite vam moram peti. In ne omenjajte mi teh ušivcev, to vse vem sam. Saj mastno služi tudi smrtonosna svinja Phaeaja, ki je celo na pol človek. Taki lahko žive, nam pa leze lakota v grlo.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Ja, mojster, če smem reči, je že tako na svetu.

SKIRON: Zdaj boš pa takole čvekal!

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Saj ne mislim tako hudo. Reči samo hočem, da bi morali biti bolj iznajdljivi. Sedaj ko si konkurenca izmišlja toliko novih sleparij v naši obrti, bi morali po novem začeti tudi mi. Kar pogledjte, kakšno reklamo dela Perifetes.

SKIRON: Pa misliš, da se reklama obnese. Vsi vedo, da gre za razbojništvo, pa se ga bodo izognili — ali pa ga celo umorili.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Kje pa, mojster. Nevarnost samo privlačuje. Pravijo, da ljudje kar v trumah romajo na smrtonosni kraj, prav tako kot muha na muholovko. Perifetes pa preži s sodelavci v zasedi in čaka na obilni plen. Dela ima čez glavo; pravijo, da mu manjka delovne sile. Če bi udarili v tiste kraje, ne bi bili skoraj vedno brezposelni.

SKIRON: Ja, kaj pa hočemo. Zlati stari časi. Ko bi se vrnil. Morda sem prestar za te novotarije. Ne najdem se, pa amen, Skiron, prestara grča si že.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Pogledjte, mojster, kaj bi toliko tožili. Vsak je iznašel kako posebno metodo. Sinnis jih spravlja na smreke, Perifetes jim drobi glave. Samo mi pobijamo na tako navaden način. Manjka nam prebrisanosti in izvirnosti francoskega duha.

SKIRON: Pa se ne spominjaš tistih zgodnjih časov, ko smo začeli.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Seveda, metoda je bila originalna, vendar je bilo delo zamudno in nevarno.

SKIRON: Ves navdušen sem posedal nad prepadi z nogami v čebru vode.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Popotnika ste zaprosili, naj vam obriše noge. Ko se je nič hudega sluteč sklonil, ste ga z vso silo sunili v prepad. Toda potem smo morali plezati po strmih skalah v prepad in izpraznjevati žepe in odvzemati dragocenosti. Nekateri še niso bili mrtvi

- in so v mukah umirali. Ja, še za razbojnika je bilo tisto grozno. In koliko naših se je pri plezanju do plena ranilo ali ubilo. Skale so se odlamljale, zemlja se je trgala, ti pa si drsel v globino. Ne to je bila pretežka in prenevarna metoda.
- SKIRON: Že res, toda potem ko ste se mi uprli, sem ostal brez patenta. Moj patent je bilo vendar ubijanje v prepadu, povezano s čebrom vode. Ko se je to zrušilo, smo ostali praznih rok. Ničesar pametnega se nismo več spomnili. Tako ubijamo brezglavo in brez načrta. Kot pride in kadar pride in na prepost, neoriginalen način.
- RAZBOJNISKI HLAPEC: Zato vam pravim, mojster, spomniti se moramo nečesa novega, originalnega in privlačnega.
- SKIRON: Toda le kaj bi naj bilo to novo, originalno in privlačno. Ko bi mi tu Prokrust pomagal. A ta je pesnik. Nezaslišano. Kako je mogoče, da pade jabolko tako daleč od drevesa, da postane tako neužitna lesnika.
- PRVI POMOČNIK: Hudiča, mojster, nekaj sem vendarle našel.
- SKIRON: Kaj? Pokaži!
- PRVI POMOČNIK: Pismo, mojster! Zašito v obleko.
- SKIRON (odpira ovojnico): Kaj denarja?... Nič! No, prava revščina. Te papirje bomo kar sežgali.
- RAZBOJNISKI HLAPEC: Morda je kaj važnega! Kdo ve, kaj je v pismu zapisano. Dobro bi bilo, ko bi poznali njegovo vsebino. Naj ga vaš sin prebere. To bo že naredil.
- SKIRON: No, pa reči Prokrustu, naj ga prebere. Nekaj že lahko naredi, ko nas pušča na cedilu, ko krvavo garamo, da lahko tudi on živi in piše svoje nespametne pesmi (razbojniški hlapec odide s pismom po Prokrusta).
- DRUGI POMOČNIK: Tako sem mahal s sekiro, da se kar potim.
- SKIRON: Kakšnih se ne iznebiš! Le zakaj toliko govoriš! Delaj, pa konec! Poglejta, če so se noži in sekire kaj skrnhale. Nabrusita jih! Naše orodje mora biti ostro kot britev!... Pa tega mrtvega kozla odvlečita!
- Krajši premor. Nejevoljno brušenje sekir in nožev.
- PROKRUST: Oče, zaboga, saj sem vedel!
- SKIRON: Lahko bi nam pomagal! Tako pa te nikoli ni! Lenaril bi vsakdo, da živiš, pa je treba delati!
- PROKRUST: Že spet ste ubijali! Delati, delati! Kaj vse govorite! Seveda je treba delati, toda ne smrti, temveč ustvarjati, graditi..
- SKIRON: Ustvarjati! Kaj pa je to. Ta, ki smo ga poslali na oni svet, je bil zagotovo kak trgovčič, oderuh, slepar. Ta ni ustvarjal! Odiral je ljudi, zaradi njega so revne žene od groze in lakote jokale, možje pa so v sveti jezi dvigali pesti. Ta je bil popolnoma nekoristen, za družbo celo škodljiv.
- PROKRUST: Kako morete tako govoriti! Ne da bi se prepričali!... Zelo se motite, če mislite, da so te zadeve tako enostavne. Res vidim, da o ničemer ne premišljate. Vaša edina skrb je le v tem, kako nagrabiti čim več denarja. Bogati in imenitni morate biti kot vsa

vaša razbojniška družčina, kot Perifetes, kot Sinnis, kot blazna svinja Phaeaja.

SKIRON: Kako govoriš z očetom, ti glida zelena!

PROKRUST: Hlapec mi je pokazal pismo in mi rekel, naj vam ga preberem.

SKIRON: Za to te ne bom prosil. Saj gre prav gotovo za kako ljubezensko čvekanje.

PROKRUST: Pismo je posebne vrste. Vsekakor dokazuje, da ste ubili pomembnega človeka. Slaba novica je to, zapomnite si!

SKIRON: Beri!

PROKRUST: Poslušajte torej: Atenci! To pismo bo osebno izročil vašemu kralju njegov sin Tezej, sin Egeja in moje hčere, tračanske kraljične Etre. Potem ko je na Peloponezu ubil smrtonosno svinjo Phaeajo in pozverinjene ljudi Perifeta, Sinnisa, Kerkyona, Skirona in po volji rojenec njegovega strašnega sina (tu se Prokrustu glas strese) Damasta, imenovanega Prokrust, odhaja k vam, o ljudstvo atensko, da prinese deželi red in mir.

Kralj Tracije

SKIRON: To je oslarija! Nikogar ni ubil, mi smo ubili njega. Bedarija, Saj Prokrust ni razbojnik, temveč pesnik. Kakšne laži.

PROKRUST: Oče, kako težko je vse skupaj! To pismo prinaša v zgodovino izmišljeno vest! Tezej ni ubil razbojnikov, ti še živijo, ti še naprej ropajo in ubijajo. Ti so ubili samega Tezeja!

SKIRON: Zažgite pismo!

PROKRUST: Ne! To je pismo dobrih ljudi! Ne morem dopustiti, da bi to pismo uničili. Spravil ga bom v svojo sobo — in gledal bom, da se bo izpolnilo, kar v njem stoji.

SKIRON: Kaj si znorel? Ali veš, kaj govoriš. Končno boš rekel, da ti je dovoljeno vzdigniti roko nad lastnega očeta! Ne razumem te, si res moj sin? Si bil ti res tisto majhno dete, ki je smeje ščegetalo dobrega očeta po bradi, ga spremljalo v zasedo, se lovilo za njegov nož in sekiro in poredno skakalo po truplih umorjenih popotnikov?

PROKRUST: Oče, ne vem, če si se že kdaj, zgrozil nad svojim početjem.

SKIRON: Nekega lepega dne me je bil oče poklical k sebi in rekel: Moj oče je bil razbojnik, jaz sem razbojnik in tudi ti boš razbojnik. To je poklic, ki gre v naši družini iz roda v rod. Kaj bi tu premišljeval. V roke sem vzel sekiro in prvemu, ki so ga noge zanesle v naš predel, odbil glavo. To mi je bilo vendar namenjeno. Kaj bi tu mislil.

PROKRUST: Kaj nisi nikoli pomislil, da človek ne sme vzdigniti roke nad sočloveka.

SKIRON: Ja, enkrat se mi je nekaj takega sanjalo. Slišal sem glas bogov — ali nekaj podobnega. Tam so mi rekli: Na slabi poti si, človek. Spametuj se, človek. Drugače te bo zadela smrtna iskra nebeškega kladiva. Ja (hlipa), tako je bilo. Spominjam se tistih grozних sanj, ko so spregovorili bogovi, toda od tedaj je potekla že vrsta let.

PROKRUST: Spametuj se vendar!

- SKIRON: Ne straši me, ne verujem v bogove. Tisto so bile sanje.
- PROKRUST: Še bi bil čas, da stopiš na pravo pot, ti pa ne in ne!
- SKIRON: Jezik ti res teče, sin. Toda mene ne prelisičiš. Razbojnik bi bil moral postati, tako kot stoji v pismu. Zakaj nisi razbojnik? Še bogovi so ti namenili razbojništvo, kaj nisi obrnil hrbta bogovom?
- PROKRUST: Ne, oče. Če sem obrnil hrbet, sem ga obrnil slabemu, ki so mi ga namenili. Bogovi so veseli, da se njihova prerokba ni uresničila.
- SKIRON: Ali pa se bo, ali pa se bo! Kaj veš, kakšna je volja bogov. Ni ti bilo zapovedano, da bodi pesnik.
- PROKRUST: Morda je moral umreti Tezej, da se je rešil pesnik, da bo zlo v korenini iztrebljeno. Ne le odsekano v telesu, temveč v duši. Posebne vrste razbojnik bom. Na Prokrustovo posteljo bom pribil zlo. Zlu s predolgimi nogami bom noge odsekal, medtem ko bom zlo s prekratkim telesom tako nategnil, da bo počilo, da bo izpustilo zaslepljeno dušo. Oče, zapomni si. Sedaj bo pri nas druge vrste muzika! Odvrzite sekire, krvniki. Ubitega Tezeja bomo s kraljevskimi častmi pokopali kajti padel je kralj, ki so mu bogovi namenili veliko bodočnost.
- SKIRON: Zmedlo se ti je, sin!
- PROKRUST: Poglejte, zopet ste ubili človeka. Bil je mož, ki bi postal zgodovina.
- SKIRON: Koliko takih smo že.
- PROKRUST: In nikoli niste pomislili, da je ubijati zločin. Spominjam se rosnih spomladanskih juter s petjem slavcev in kukavic. Kako lahkotno, s kakim veseljem ste odhajali na moriško delo. Mirno, prijetno, brez vesti! Ne morem vas več gledati, če pomislim, da ste naredili toliko zla. Množici ljudi ste uničili vso možnost razvoja, pustili ste jih poginiti kot pse, namesto da bi jim dovolili pot v zgodovino. Čisto navadni krvniki ste, in nič drugega. Ne bom vas sam sodil, ker sem navaden človek — in razbojnikov sin. Torej mi odpustite te besede. V rokah bogov pa je nebeško kladivo. Bogovi bodo razsodili.
- SKIRON: Zmešalo se mu je. Stari svet se podira. Bežimo! Ne ubijmo mojega sina! Prizanesimo blaznemu!
- PROKRUST: Spametujte se! Bodite dobri! Bodite dobri!
- SKIRON: Pospravite kramo! Hitro! Hitro! Prokrust je znorel! Nekaj hudega se pripravlja. Morda se je res približalo maščevanje bogov. Toliko čudnih stvari je na svetu, da bi nazadnje še verjel.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Ne bojte se, mojster. Toliko težav smo prestali, kako da ne bi tudi te.
- SKIRON: Nikoli še nisem bežal, vedno sem napadal. To je moj prvi unik. Bog mi je priča, da zaradi sina. Kajti še malo — in ubil ga bom.
- RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Močni ste, mojster. Nič se ne bojite zamahniti s sekiro. Kot sin ali žena bi se vas bal, kot hlapec pa vas občudujem.

SKIRON: Nehaj! Nehaj!

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Zakaj, mojster? Zakaj bi skrival resnico?

SKIRON: Ne, hlapec, ti ničesar ne veš. Kar si povedal, ni resnica. Naj bo, naj povem. Ni res, da bi bežal zaradi usmiljenja do sina in zaradi pohlepa po večjem plenu. Resnica je le ta, da se sina bojim. Hlapec, Prokrusta se grozno bojim. Pesmi so iz njega naredile strašnega človeka. Vse ve kot mi, zato ima morda prav. Povem ti, manj se bojim smrti, kot svojega sina. Zato bežim iz te hiše — hitro, hitro pripravite stvari, drugače se bo zgodilo nekaj hudega.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Gospodar, ne bojte se! Ne jemljite si padlega Tezeja toliko k srcu. Če je bil kralj, je bil pač kralj. Dovolj neumen je bil, da je hodil brez meča po svetu.

SKIRON: Kaj Tezej, ti ljuba lahkoverna duša. Res se je zaradi Tezeja vse tako zapletlo. Prej smo še nekako živeli, čeprav je bilo težko. Zadeva pa je hujša. Prokrust je namreč odšel od pesmi v življenje.

PROKRUST: Ja, oče. Stvarnost je postala tako težka, da mi pesmi več ne zadostujejo. Potrebna mi je rast iz pesmi v življenje. Sedaj sem tu — in vsi ste se prestrašili, ker me niste pričakovali drugje kot — na papirju.

SKIRON: Pojdimo! Ne poslušajmo blaznega. Odprite vrata. Izginimo že vendar.

PROKRUST: Bežite, čeprav zbežati ne morete.

SKIRON: Sin, odhajam, ker te imam rad.

PROKRUST: Ostani! Molil bom zate, ko te imam rad. Bodi pameten, obrni jadra svojega življenja v drugo smer. Da ne bo prepozno.

SKIRON: Bojim se naše hiše. Vidim, da moram drugam, ko sem doma rodil pravega zmaja.

PROKRUST: Ne odidi! Ostani v naši hiši, da se tvoja sramota ne razširi po vsem svetu. Pusti, da se pogovorimo tu, pri nas, med štirimi stenami. Zakaj zahtevaš javno obravnavo?

SKIRON: Ne izzivaj me! Kajti roka me že srbi. Bojim se, da se pripeti najhujše. K Sinnisu ali Kerkyonu pojdem, vse to je boljše od samote... in zapuščenosti brezdomstva tu doma. Polastil si se domače oblasti; zato tu ne morem ostati. Domači pogovori s tabo so bili strašnejši od smrti. V njih je bilo toliko nenavadnega in posebnega, da tega ne prenesem. Razumete, ne prenesem. Fantje, vzemite sekire in nože. Upam, da je orodje nabrušeno. Saj veste, kakšno važnost polagam na sekire in nože! To so vendar naše duše, naš up, srce našega dela. Vzemite torej nože. Zbežimo vendar!... Kaj je že toliko groze v nas, da ne moremo niti nog premakniti.

PROKRUST: Spametuj se oče, nebeško kladivo ne čaka.

SKIRON: Prav proti Atenam bomo udarili. Pravijo, da so tam bogati kraji. Plena ne bo manjkalo. Tam so ljudje siti in leni. Kot volkovi bomo planili nanje, sploh se ne bodo branili.

RAZBOJNIŠKI HLAPEC: Vesel sem, da bomo izginili iz teh mračnih gozdov.

SKIRON: Kaj se torej obotavljate, zapustimo hišo!

PROKRUST: Ne hodite! Če boste odšli, boste stopili v še večji greh in vaša krivda bo še večja.

SKIRON: Nehaj! (Odhajajo).

PROKRUST: Sonce je doseglo središče neba.

II.

Noč. Nevihta, Grmljavica. V daljavi zamolklo udarjanje bobnov. Prizorišče kot prej. Pri mizici sedi Prokrust in piše v zvezek pesmi. Trkanje na vrata.

PROKRUST: Kdo me budi iz premišljevanja?

SINNIS (zunaj): Odpri! Važne novice prinašam. Prokrust, odpri vendar, poslal me je tvoj oče.

PROKRUST: Kako? Slabo slišim. Ta nevihta z bobnenjem. Kdo trka?

SINNIS: Sinnis sem, Sinnis, tisti, ki jih pripenja na smreke. Oče me je poslal. Slišiš, Prokrust, tvoj oče me je poslal.

PROKRUST: Sinnis! Kaj hočeš? Tako bobni, da te ne morem slišati.

SINNIS: Hudiča, odpri vendar, če si človek. Ves sem premočen. Novice prinašam.

PROKRUST: Počakaj, da najdem ključe. Razbojnikom ne odpiram rad. Posebno ponoči ne in v tem čudnem vremenu. Ne razumem se z njimi.

SINNIS: No, tokrat boš že odprl. Za očeta gre. Tvoj oče me pošilja. Z njim je slabo.

PROKRUST: Oče? Z njim je slabo. Sem prav slišal? Takoj ti odprem.

SINNIS: Saj je že čas. Voda mi sega do grla.

PROKRUST: Kje so ključi? Z očetom je slabo. Sveta nebesa, kakšno vreme. Tema kot v rogu. Sinnis, potrpi malo, takoj pridem.

SINNIS: Res, pravi tepec, ta Prokrust. Že takrat, ko mi ga je stari pripeljal, da ga naučim kozjih molitvic, sem vedel, da ne bo z njim nič. Prokrust, slišiš, boš odprl ali ne!

PROKRUST: Ja, že odpiram. Ravno sem našel ključe. Veš, tukaj je sedaj zelo samotno. Oče je odšel pred mesecem dni in od takrat sem pravzaprav sam. Samo dva ali tri popotnike sem pogostil. Atence. V Atenah mora biti čudovito. Pravili so mi, kako izredno so Atenci naklonjeni pesnikom. Zanimali so se za mojo poezijo. Rekli so, da mi bodo v Atenah takoj natisnili knjigo, samo če jim jo pošljem. Tudi povabili so me že, naj zapustim to samoto in se naselim med njimi, v svetovnem mestu.

SINNIS: Že poznam te pasje Atence. Samo vrat jim je treba zaviti. Dovolj si neumen, da jih gostiš (vstopa). No, vidim, da ne živiš najbolje. Ja, seveda, hiša stoji na nerodovitnem kraju, tu ni prostora za nič drugega, kot za rop. Od gob, praproti, lubja in sladkih koreninic pa človek ne more živeti.

PROKRUST: Naložil bom na ogenj in se boš lepo posušil in segrel. Tudi kako obleko bom našel, da se preoblečeš. Tisto o sladkih koreninicah pa ne drži. Prav okusne so. Tudi vode ne manjka in divjih hrušk in jagod in ptičja jajca se tudi dobe. V potoku ulovim tu in tam celo kakega raka ali ribo.

SINNIS: No, dovolj si neumen. Sladke koreninice! Ste že kaj takega slišali! Tega še kot dojenček ne bi jedel. Sladke koreninice. Kar razpočil se bom od smeha. Ja, ti pa si glavica, Prokrust. Gotovo se ti tudi prikazuje kak dobri duh z debelo belo brado. Toda od duhá se ne da živeti. Sladke koreninice. Še koštrun je bolj pame-ten.

PROKRUST: Kaj je z očetom? Povej po pravici!

SINNIS: Najprej mi daj suho obleko in kakšno ribo ali jajce, da se najem. Presneto sem že lačen. Pa vino postavi na mizo. No, saj vem, da ga nimaš. Preklete vodo torej, je že tako na svetu.

PROKRUST: Obleko ti bom takoj dal, tudi jajca ti bom précej ocvrl, ko rib nimam. Pač pa ti lahko postavim na mizo kumarice in vodo. In lepo te prosim, Sinnis, povej že vendar, kaj je z očetom, jaz ti bom pripravil okrepcilo.

SINNIS: Kdaj je pesnik že pripravil okrepcilo. Dneve in tudi noči, kot vidim, preždiš med knjigami in gorami papirja. To je zame neumno početje. Brati ne znam. To ni potrebno. Škoda za ta tvoj brezplodni trud. In kaj je to pesem? Je to kaj tako posebnega? Prava figa. Včasih smo tudi mi peli, mi stari, ja fanté, tako je to na svetu. A to mine. Tudi mi smo peli (poje). Ziga žaga, glavco preč, ne bo jedla kruhka več. Ni to lepo? A ni to pesem? No, povej, Prokrust, je to pesem?

PROKRUST: To je že neke vrste pesem, a jaz pišem drugačne, bolj zahtevne pesmi... Kaj je z očetom?

SINNIS: Povej najprej o pesmih, pa bom jaz o očetu.

PROKRUST: Res znaš mučiti človeka. Kaj naj ti povem o pesmih? To niso tako enostavne stvari, kot se morda zdi. Tu se je treba precej premučiti in priučiti, da kaj nastane. Predvsem pa je potreben dar, da si pesnik. To ni vsakemu dano. Jaz hočem izraziti v pesmi človekovo težnjo po lepem, dobrem, pravičnem. Pesem mora biti napisana v lepem jeziku.

SINNIS: Lari fari! Same votle besede. Čvekaš in pridigaš kot tisti modreci v Atenah; saj lahko rogovilijo in slepomišijo, ko jim ni treba garati. Zato pa zanje tlačanijo in umirajo ogromne množice sužnjev, a to je pravično in popolnoma razumljivo. To je vaša lepota in resnica življenja. To so ti vaši zakoni z vislicami in krvniškimi sekirami, medtem ko našo pošteno obrt, ki ubija nadute bogataše, preganjate. Gmajna!

PROKRUST: Saj ne rečem; tudi tisti zakoni niso najbolj pravični in modri. A najmanj pravično je ropati in ubijati za svoje osebne koristi. In iz zasede. Pa čeprav bogate ljudi. Veš, Sinnis, ti vsega tega ne razumeš. Toda čez tristo ali tisoč ali čez desetisoč let bo prišel čas, ko bo vse drugače. Tedaj bo na svetu lepo. Človek bo živel v ljubezni in lepoti.

SINNIS: Prazne besede. Zmeraj bo enak ričet. Kaj tisti Atenci ne ubijajo po zakonih za svoje privatne koristi. Prav taki ravbarji so kot mi tu v peloponeških gozdovih. Nič boljši niso. Samo toliko

je, da skrivajo svoj zločin za učenost. In kaj je to ljubezen in lepota? Kadar mi je kakšna baba ugajala, nisem mislil na ljubezen in lepoto, ampak na to, da mi bo prijetno in dobro. Pa tudi baba si želi moškega, in to brez ljubezni in lepote. Na svetu vladata sovraštvo in oblastiteljnost. Pri nas ljubezni ni! Samo za oblast gre. Tisti, ki je zgoraj, hoče ostati zgoraj. Tisti, ki je spodaj, hoče navzgor. Tako je pri nas. Vsi se pehamo navzgor in kdor pridno mečka butice soljudi, zmaga.

PROKRUST: To ni človeško! To ni svet, katerega moramo zgraditi. Človeško pa je ljubiti sočloveka, svojo ženo, otroka. Koliko ljudi sem videl, katerim so otroci pomenili pravo srečo. To je prava ljubezen in lepota.

SINNIS (mrko): Tudi tvoj oče te ljubi... Lepota pa je v tem, da imaš pred sabo čašo plemenitega vina in debel kos svinjske gnjati. Tvoja lepota pa je navadno čvekanje. In otroci, dobro da nobenega nimam, saj jaz za nobenega svojega ne vem. Kaj so otroci. Otroci ženejo starše v smrt, kar poglejmo tebe in Skirona, dobri Prokrust.

PROKRUST: Kaj praviš? V smrt!

SINNIS: Nič nisem rekel. Postavi mi malo vode na mizo in jajce, kot sem te prosil, drugače bom poginil od gladu.

PROKRUST: Na, Sinnis, tu imaš, kar si želel. Toda spregovori, človek, lepo te prosim, spregovori!

Močnejše udarjanje bobnov.

SINNIS: Naj bo.

PROKRUST: To grozno bobnenje!

SINNIS: Ničesar ne slišim.

PROKRUST: Ne, to ni od tega sveta.

SINNIS: Kaj? Pomiri se. Spreletava me srh. Groza me je. Nazadnje boš še začel o nebeškem kladivu in o takem.

PROKRUST: O nebeškem kladivu?

SINNIS: Tako lepo smo živeli s tvojim očetom, ko je prišel. Plena je bilo dovolj. Prav imenitno smo pretipavali obisti nemarnim popotnikom. Potem pa se mu je sanjalo o nebeškem kladivu, ti si mu pravil o njem. Ves bled se je prebudil na jutro in rekel: Bogovi so se približali. Spametujte se, ljudje! — Nato je zdrvel čez planjavo, nismo ga mogli dohiteti. Čisto se mu je zmešalo. Zdaj so mi sporočili, da je ubil hlapca in oba pomočnika — in da je mera polna, ubil je Kerkyona in Perifeta pa še smrtonosno svinjo Phaejejo, toda ta ga je težko ranila s čekani. Pravijo, da je slabo z njim, toda nihče se mu ne upa približati, živi v gori kot stekel pes, leči pa se s travami in korenjem. Morda bi ti z njim govoril. Pomiri ga, vsi se ga tako bojimo. Od razbojnikov sem preostal samo jaz, kaj če me ubije.

PROKRUST: Čudne novice prinašaš. Ne vem, ali bi se naj jokal ali veselil. Oh, ti bobni; ne, ti niso od tega sveta.

SINNIS: Kakšne bobne pa slišiš? Saj je samo veter.

PROKRUST: Strah me je. In očeta tudi. Drugače ne bi pobegnil od doma. So pa to dobra znamenja, ki si mi jih sporočil. Zlo je treba v korenini zatreti. Oče morda še ni v dobrem, ko je v takem steklem strahu in preko sebe, a vendar, sama kača si je zadala smrtni udarec. Nekaj se spreminja. Nekaj se ruši.

SINNIS: Tudi meni je čudno pri srcu. Res je, da se nekaj ruši. Stari svet se ruši.

PROKRUST: Odžejaj se! In najej! Saj si prehodil dolgo pot — v strahu. Spet bóbní.

SINNIS: Povem ti, da mi jed ne diši. Prej, ko nisem mislil na tvojega očeta je še šlo, sedaj pa je grozno. Po gozdu sem tekkel in rjovel kot pošast. Tako slabo vreme je nad pokrajino. Tekel sem in kričal in sem komaj dosegel tvojo hišo.

PROKRUST: K očetu bova morala.

SINNIS: Ne, ne! Tega nočem slišati... Ne govori toliko. Ne sili vame. Molčiva raje.

PROKRUST: K očetu bova morala.

SINNIS: Jutri. Nocoj še ni treba. Pa saj se bo izlizal. Skiron je močan.

PROKRUST: Kaj ne slišiš bobnov?

SINNIS: Ne govori toliko! Bóbní! Slišim jih! Slišim jih! Kaj se dogaja?

PROKRUST: Nekaj se spreminja. Nekaj se ruši. Stari vek umira. Nove sile se rojevajo.

SINNIS: Ne poslušajva! Pojva raje! Pojva.

PROKRUST: Katero naj zapojeva, ko razbojniških ne znam.

SINNIS: Jaz pa drugih ne.

PROKRUST: Bobni ropotajo. Nekaj se spreminja.

SINNIS: Pravijo, da so se uprli sužnji. Gospodarji so brez moči.

PROKRUST: V te gozdove prispejo novice zelo pozno.

SINNIS: Saj veš, Prokrust, da sem dober. Nič več ne bom ubijal, ko sem dober.

Bobni sunkovito utihnejo.

SINNIS: Kaj to pomeni?

PROKRUST: Luna je vzšla.

SINNIS: V gori poje kukavica.

PROKRUST: Ponoči poje kukavica... To je smrt. Nekdo je zelo blizu, nekdo je na pohodu.

SINNIS (pade na kolena): Usmilite se me, grešnika!

PROKRUST: Odvrzi morilsko sekiro.

SINNIS: Imejte usmiljenje, bogovi. Kako naj odvržem sekiro, ko me niste ničesar pametnega naučili.

Bobni, zelo blizu.

SKIRON (skozi navidezna vrata): V gori poje kukavica.

PROKRUST: Ponoči poje kukavica.

SKIRON: Čudno vreme. Dober večer, saj se me ne bojita!

PROKRUST: Sedi, oče, in jej.

SKIRON: Kaj bi jedel. Moja naloga še ni izvršena. Bogovi pa zahtevajo krvi. Že jih vidim, ko so tako blizu. Orjaški Aar, kralj ptičev, se pohlepno bliža. Apolon dviga maščevalno sulico. Ares ima krvave oči. Še malo in zalajal bo troglavi pes podzemlja.

SINNIS: Prizanesi mi, Skiron, Prizanesi revežu.

PROKRUST: Sedi oče. Daj, pomiri se. Ni dovolj, da si veliko slabega v svetu pobil, tudi slabo v sebi moraš pogubiti.

SKIRON: Zaradi tebe sem na blazni poti. Nad lastno kri sem dvignil sekiro. Naše razbojniško občestvo sem uničil. Ponoči se mi sanja o Zeusovem sinu Apolonu. Že večkrat me je v snu prebodel z maščevalno sulico. Že sem mislil, da sem umrl, pa sem se zbudil. Pa vendar čutim, da se ves spreminjam. Kako sem star. Vse polno smrti je okrog mene. Ne morem ji ulti. Kako sem se postaral v zadnjem času.

PROKRUST: Odpočij se!

SKIRON: Le zakaj nisi razbojnik, sin. Pesništvo pa prinaša pogubo. S popotnikom Tezejem, se je vse tako zapletlo. Usoda je udarila nad nas. Zahtevajo, da se prerokba izvrši.

PROKRUST: Hotel sem biti dober, pa sem morda napravil več slabega, kot se mi je kdaj koli sanjalo. Vendar čutim, da bi vsak pošten človek ravnal, kot sem ravnal.

SKIRON: Tudi to se mi skoraj vsako noč sanja. Prokrust je razbojnik, največji strah velike Grčije.

PROKRUST I: Tu sem, oče. Pravkar sem enega nategnil v znameniti postelji. Negodè se je branilo, cepetalo je v smrtni grozi. Z gorjačo sem ga mahnil. Prav dobro sem mu prerešetal kosti.

SKIRON (v zamaknjenju): Bo kaj plena?

PROKRUST I: Dobri oče, ti še vprašaš! Cekini, biseri, ogrlice, zlato v paličicah. Kar si srce poželi. Mož je bil bogat. Toda kaj bi govoril. Na delo moram, nova žrtev me čaka.

SKIRON: Imenitno, sin. Le tako naprej.

PROKRUST: Ne, to nisem jaz. Počasi vidim, da sem prav ravnal, ko te nisem ubogal. Dobro, da zlobni privid ni postal resničnost.

SKIRON: Pravkar sem te videl v drugi, blaženi luči. A zdaj si tak, kot si. Sovražnik svojega očeta. Vendar me ne boš ugnal. Le zakaj te tako blazno ljubim, da sem začel ubijati svoje tovariše, da že veljam za izdajalca. Mojega notranjega razbojništva pa mi tudi bogovi in niti notranja groza ne morejo odvzeti. Jaz sem razbojnik in pojdem kot razbojnik v grob.

PROKRUST: Kar groza me je, da si to izrekel. Kje si, močni Prokrust! Več moči bi potreboval!

PROKRUST II: Zakaj me kličeš v tej pozni uri?

PROKRUST: Pomagaj mi. V težak položaj sem zabredel. Kako naj ravnam z ranjenim očetom? Naj ga sodim? Naj ga obsipavam z očitki? Ali sin sploh to sme? Ali sploh smemo soditi? Kaj naj

naredim, ko vem, da oče ni nikoli doumel lepih strani življenja?
Kaj naj storim? Naj poklekнем pred njim?

PROKRUST II: Ljubiti, prepričevati in obsojati bi moral obenem.
Pokaži, da ga ljubiš kot očeta in sovražiš kot ubijalca. Poveljčaj
njegovo očetovstvo, obsodi njegovo razbojništvo; v ljubezni ga
prepričaj, da se spreobrne.

PROKRUST: Močni Prokrust, ne odidi! Zakaj me zapuščaš? Vse bo
spet na mojih ramah... Oče, si hudo ranjen? Pokaži, kaj so ti
storili!

SINNIS: Skiron, tebi je vendar slabo!

SKIRON: Močno sem ranjen. A preden bom umrl, bom ubil tudi tebe.

SINNIS: Moje roke so orožje, kakršnega nima nihče drugi!

SKIRON: Moje orožje pa so blaznost, srd in vesoljni strah.

SINNIS: Predober si bil s sinom. Sedaj pa te je uničil.

SKIRON: Vsi v družini smo bili razbojniki, sin pa je zašel drugam.

PROKRUST: Morda sem sam kriv za vas vse. Nisem vas znal prepri-
čati, da ste na slabi poti.

SINNIS: Kljub vsem govoricam o hudobnih bogatinih živi naše razboj-
niško občestvo za to, no ja, sedaj ga skoraj ni več, da bi več
imelo. Perifetes je želel imeti več kot jaz, jaz več kot Skiron
in pokojna svinja Phaeaja.

PROKRUST: In kam vas je ta lov za zlatom privedel?!

SINNIS: Jaz sem bogat. Rodil sem se pa reven. Da sem bogat, moram
delati, to je ropati in pleniti.

SKIRON: Saj, to je ta vražji krogotok. Denar je pač sveta vladar.

SINNIS: Ubij se, ti prokrustovski pesnik. Ubij se, pa bo konec te
pogrebščine. Kajne, Skiron, potem bova midva spet v miru živela
in v veselju ropala site ljudi.

SKIRON: Sin, si Tezeja pokopal?

PROKRUST: Z vsemi častmi, ki jih zasluži kralj. Je to kaj slabega?

SKIRON: Slabo je, da si me pognal od doma. Težko so me ranili.
Zaradi tebe bom umrl.

PROKRUST: Sam si hotel oditi, oče. Nisem te mogel zadržati.

SKIRON: Tvoje usmiljenje je papirnato, prazno. Molči! Le zakaj sem
sploh prišel domov. Doma nimam več. Ko je še živela tvoja mati,
je bilo drugače. Samo zaradi nje te pustim živeti.

PROKRUST: Žal mi je, a ne grdi samo mene, čeprav sem slabič in
reva.

SINNIS: Od sladkih koreninic živi; saj ti bo poginil, stari.

SKIRON: Molči, bebec! Drugačne sem že pospravil.

SINNIS: Glista izdajalska, nika ne misli, da se te bojim. Ti otožna
zver! Na svoje ljudi si vzdignil roko.

SINNIS: Pa vendar danes vem, da smo bili tudi sami krivi. Tudi mi
smo bili slabi. Prokrust je imel svoj prav. Otroci odkrijejo pri
starih napake, ki bi drugače ostale zakrite. Če sem jaz zver, si
strašna zver tudi ti, ti smrduh razbojniški.

SINNIS: Saj ne misliš resno, Skiron.

SKIRON: Bogovi so se ponovno približali. In sanje postajajo resnica. Artemis je napela lok. Obkrožena od nimf se nam bliža. Šepavi Vulkan vihti kladivo. Vsi so že tu, celo Zeusa vidim. Z gromovnim kijem tolče pod oblake.

Močno bobnenje.

PROKRUST: Pomiri se! Vročina te kuha! Na vode! Pij! Saj ni nič hudega.

SINNIS: Kako mu žare oči!

SKIRON: Nočem še umreti. Prizanesite mi, najvišji! Zakaj ste zahtevali, da se moram vrniti pod domačo streho. Pozejdon, ne zdrobi me s svojim trizobnim mečem. Ne odpelji me v temo! Pusti, da še živim, da opravih dobra dela, ko sem toliko v življenju zamudil, da se komaj v smrtni uri rojevam kot človek in mi je žal, da odhaja vse v temo, v pozabo.

SINNIS: Zmedlo se mu je (vpije). Zmedlo se ti je, Skiron, priznaj!

PROKRUST: Ne žali očeta, Sinnis.

SKIRON (bliskovito vstane): Dovolj mi je igre! Ne uideš mojemu srdcu, Sinnis. Vse razbojnike sem pokončal, samo ti si mi še preostal. Tvojo kri zahtevajo bogovi.

SINNIS: Bedarija! Na smrtni postelji si in še bi ubijal. Če hočeš, ti lahko olajšam pot v krtovo deželo in te takoj pripnem na smreki.

SKIRON (dvigne sekiro): Čas je prišel.

SINNIS: Blede se ti (stoji kot zaklet).

SKIRON (dvigne sekiro): Umri že vendar!

PROKRUST: Nehajta! Nehajta!

Skiron udari Sinnisa, ta zabode Skirona z nožem, ko pada.

PROKRUST: Kaj sta storila! Bogovi so hoteli drugačen davek,

SKIRON: Temni se, svet se ruši, starega ni več. Vsi smo umrli, samo Prokrust še živi, moj sin, najstrašnejši razbojnik.

PROKRUST: Ponoči poje kukavica.

III.

Prizorišče kot prej. Somrak.

PROKRUST: Že sedem dni dežuje. Včeraj se je celo utrgal oblak.

ATENKA: V prijetno kašo smo zašli. Konji so utrujeni.

ATENEC: V Atenah nas pričakujejo.

PROKRUST: Počakati boste pač morali, saj vidite, kako je. Na cesto je nanosilo peska in kamenja. Tu in tam je poplavelo doline, na več mestih so porušene brvi.

ATENKA: Da, gospod. Vdati se bo treba v usodo. In izrabili bomo vašo gostoljubnost in vam malo ponagajali v vaši samoti.

ATENEC: No, ne bo sile.

PROKRUST: Naredite si kot doma. Prav rad bom vaš gostitelj.

- ATENKA: Zelo smo vam hvaležni, gospod. Ne vem, kako bi se vam z možem zahvalila.
- ATENEC: Ne govori no toliko. Gospod je še čisto preplašen. Daj, da se v imenu nas vseh jaz zahvalim za veliko uslugo, ki nam jo je gospod naredil.
- PROKRUST: Ne mučite se. Ne iščite primernih besed. Jaz sem srečen. Naj vam to zadostuje.
- ATENEC: Za zavetje smo vam hvaležni toliko bolj, ker pravijo, da v teh krajih kar mrgoli roparjev. Je to res?
- PROKRUST: Kot se mi zdi so v zadnjem času roparji izumrli; bili pa so časi ko jih je kar mrgolelo.
- ATENEC: Da, saj še ne more biti tako dolgo od tega, ko so ubili kraljevskega Tezeja, ki bi moral priti v Atene, narediti red in mir in ubiti bikovskega Minotavra na Kreti.
- PROKRUST: Tisti dogodki še niso tako daleč.
- ATENKA: Veste kaj več o tem?
- PROKRUST: Ne dosti več.
- ATENEC: Od Tezeja smo toliko pričakovali.
- PROKRUST: Gotovo se bo rodil novi Tezej, ko pride primerna ura.
- ATENEC: Toda, gospod, sedaj ga nimamo! In to je glavno.
- ATENKA: Pravijo, da ga je ubil neki Prokrust, najstrašnejši vseh razbojnikov.
- ATENEC: Je res, da ima ta mož samo eno oko na sredi čela in širok bikovski vrat?
- PROKRUST: Nemogoče! Take stvari, da govore!
- ATENKA: Kako je s tem? Govorite, govorite. Saj vidite, da nas strašno zanima.
- ATENEC: V Atenah naju bodo spraševali samo o tem.
- ATENKA: Povejte, če kaj veste.
- PROKRUST: Tukaj je živel več razbojnikov; smrtonosna svinja Phaeaja pa Simnis, Perifetes, Kerkyon in Prokrustov oče Skiron. Vsi razen Prokrusta so mrtvi. Prokrust pa ni bil nikoli razbojnik, čeprav vedo o njem drugače povedati. Prokrust še živi. Je pesnik.
- ATENEC: Gotovo se motite. Prokrust je bil najstrašnejši med razbojniki. Če še živi, ga bo treba pobiti. Ne vem, zakaj ga zagovarjate.
- PROKRUST: Poznam ga in jamčim, da je pošten človek.
- ATENEC: Pošten človek! Tisti nepridiprav ni le razbojnik, temveč najhujši zlikovec, kar jih pomni svet. Zver pobija ljudi na posebni postelji. Prokrustova postelja ji pravijo.
- PROKRUST: Tudi to je bajka, čeprav Prokrustova postelja morda obstaja. Toda tista postelja ni klavnica nedolžnih ljudi, temveč navadna pesnikova postelja.
- ATENEC: Kako slepo ga zagovarjate. Se vidi, da živite v odročnih krajih. Priti boste morali k nam v Atene, potem boste videli, kaj pomeni civilizacija.

PROKRUST: Govoril sem čisto resnico.

ATENEC: In kdo je potem ubil Tezeja?

PROKRUST: Ubil ga je Skiron, Prokrustov oče.

ATENEC: Kako to veste?

PROKRUST: Videl sem!

ATENKA: Kar občudujem vas. Gotovo ste prestali hude stvari. Pa ste kljub temu tako trdni in stanovitni.

ATENEC: Ne govori teh neumnosti, koza, drugače se bo ta barbar še zaljubil vate.

ATENKA: Kaj ko bi ga popeljala v Atene. Tu verjetno sploh ni primernih žensk. V mestu pa bo našel deklet, da sam ne bo vedel kaj. Postaven je tudi kot Tezej, ta bo imel dela.

ATENEC: Zaklenite svojo hišo in pojdite z nami. Videli boste, kako zabavno je živeti v velikem mestu.

PROKRUST: Hvala, gospa. Moje veselje ni na taki poti.

ATENKA: Torej ste samotar in sovražnik žensk. Pravi ljudomrznež ste morda.

PROKRUST: Raje ostanem na deželi. Tudi tu ne manjka deklet.

ATENKA: Potem boste postali rovtar in kmet.

PROKRUST: Ne, gospa.

ATENKA: Zakaj pa sploh živite, če že smem vprašati?

PROKRUST: Za pesmi, gospa. Jaz pišem pesmi.

ATENKA: Pesnik!

ATENEC: Tudi take rabimo v Atenah. Šele v mestu se boste mogli polnokrvno razviti. Naš knez nagraduje pesnike s srebrom in zlatom, čeprav se, to vam kar povem, na umetnost ne razume.

PROKRUST: Nekoč sem želel iti v Atene. Iskal sem bleščeče življenje. Danes pa sem žalosten. Toliko smrti sem srečal v naših krajih da nočem iz samote, temveč želim živeti v mirnem kotičku na deželi.

ATENKA: To so samo mladostne depresije. Če bi prišli v mesto, bi se takoj potolažili.

PROKRUST: Biti plačan kot pesnik, pisati kot pesnik po naročilu, to pomeni pesniško smrt. Kdor išče resnico, se ne more pustiti plačati.

ATENKA: Ah, preveč razgreti ste. Pretiravate. Sicer pa ne rečem, da je v Atenah vse dobro. Nas plemiče je knez temeljito zašil. Take davke nam je naložil, da smo kar črni od groze. In pri tem živi tako potratno, da je škandal.

ATENEC: O Prokrustu ste rekli, da je pesnik. Kakšne pesmi pa piše? Kot pesnik boste to znali presoditi.

PROKRUST: Naj vam katero preberem?

ATENKA: Kaj jih imate? Lahko bi nam jih prodali. V Atenah bi Prokrustove pesmi natisnili. To bi bila senzacija.

PROKRUST: Jaz sem pesnik Prokrust.

ATENEC: Saj ne mislite resno, gospod. Saj se šalite? Kajne?

PROKRUST: Ne, bo pravici sem povedal.

ATENKA: Na pomoč! Beživa vendar. To je zver!

Zbežita.

PROKRUST: Verujejo v nekaj kar so slišali iz megle. Če bi rekel, da sem od mrtvih vstali Tezej, bi verovali tudi v to. Pa dobro vem, da ne morem biti Tezej, saj nisem politik. Politikov bo še na tisoče in tisoče, pesnik Prokrust pa je za vse večne čase samo en sam. Nočem v Atene in nočem biti Tezej, na katerega preži hudobni tiran Lykmen, da ga pahne v prepad. Raje sem samotni pesnik, raje sem Prokrust.

Bóbní. Trobente.

PROKRUST I: Samotno je, moj bedni Prokrust.

PROKRUST: Samotno, a véliko.

PROKRUST I: Obleci svečano obleko in pojdi v Atene. Reči, da si Tezej. Ne bodo preverjali resničnosti tvoje trditve. Čakajo na Tezeja. Tezeja čaka slava.

PROKRUST: Ne skušaj me, lepi hudič!

PROKRUST I: Pojdi vendar v Atene. Tam te bodo izobrazili. Spoznal boš svet, nova obzorja se ti bodo odprla.

PROKRUST: Ne in ne!

PROKRUST I: Če nočeš oditi v Atene kot kralj Tezej potem odidi kot pesnik. Veliko mesto je idealni kraj za pesnike. Žlahtna družba, plemeniti meceni, literarni krožki, lepoumno besedičenje, žvrgolenje kristalnopolnih besed, to je biser za pesnika. Pojdi, Atene te potrebujejo, pesnik.

PROKRUST: Bolje bi bilo, da bi molčal! Krivogledi jasnovidec!

PROKRUST I: Ves čas ti je pred očmi usoda ljudi. Hočeš, da bi bili dobri. Pa nočeš oditi v človeško mravljišče, v Atene, kjer bi lahko postal uspešni bojevnik za dobro, kruti ubijalec zla.

PROKRUST: Nočem se vsiljevati ljudem, ki ne razumejo mojega sveta in mojega boja. Zakaj bi pustil, da me imenujejo bahača in nahunjenca. Bolje je, da živim v svojem skromnem kotu in s pesmi mi nakazujem pot v bodočnost.

PROKRUST I: Poglej si tista plemenita Atenca, ki sta se ustrašila, ko sta zvedela, da si Prokrust. Zlo je zbežalo, a nisi ga ubil!

PROKRUST: Je v tem pesnikova usoda?

PROKRUST I: Smešno in bedasto, životarjenje si si izbral, Prokrust. Blazno se obnašaš. Pesnik si, pa ne veš, da je treba znati življenje obvladovati, da je treba stati nad njim kot mojster in gospodar, dokler te smrt ne odpokliče. In kaj si storil ti? Zabubil si se v svoj plesnivi kot, reva. Pogumni pa stoji sredi življenja in stopa z dejanjem nad življenje. Plamen zla in plamen dobrega mu ližeta srce, a on je vzvišen, tako pogumne sile gospodarijo v njem. Poglej, bedni Prokrust! Če se mi sedaj prikaže sam hudič ali krvoločni kralj ptičev, še trenil ne bom z očesom. Sploh mi ga ne bo mar.

- In če se prikaže najnežnejša, najčistejša in najplemenitejša vseh devic, še pogledal je ne bom. Kajti oba te bosta speljala z normalne poti. Živeti moraš torej kot drugi, ne smeš se vzdigovati proti njim, kajti potem te imajo za blaznega. Hvaliti jih moraš in povzdigovati, tako narediš največ. Tedaj lahko izboljšaš tudi kaj slabega v svetu. Predvsem pa se ne izpostaviš in lahko živiš v svojo korist in se v svojo korist koncem koncev dvigaš nad življenje.
- PROKRUST: Moje pesmi rastejo nad življenje, postajajo svoje življenje.
- PROKRUST I: Priznaj, da si postal zadnje čase mračen in zagrenjen. Nobene borbenosti ni v tebi.
- PROKRUST: Priznam, da je tako. Odkar je umrl oče, se je v meni nekaj zlomilo. Spoznal sem, da očetovo razbojništvo ni bilo najstrašnejše zlo tega sveta. Hujšega zla se sploh nisem dotikal, z očetom pa sem bil najostrejši.
- PROKRUST I: Kaj pa ženske, Prokrust? Si ne želiš nobenega dekleta.
- PROKRUST: Ničesar več si ne želim.
- PROKRUST I: Res ničesar?
- PROKRUST: Samo miru! Izgubi se, skušnjavec!
- PROKRUST I: Bedni pesmar.
- PROKRUST II: Ne poslušaj skušnjavca. Ravnal si, kot si moral ravnati. Razočaranje pa je poslednja resnica iskalca. Ta svet velikega ne zadovolji.
- PROKRUST: Ne morem se pomiriti. Z menoj je slabo.
- PROKRUST II: Ni potreba, da poslušáš skušnjavca. Tak je kot oče, kot Skiron.
- PROKRUST: Biti sam, to je usoda pesnika. Pa je to smiselno? Biti zaprt v te gozdove, v to samotno hišo in pisati nesmiselne pesmi. No, amen.
- PROKRUST II: Četudi si zagrenjen, ostani stanoviten. Ne misli toliko nase. Pojdi iz svoje kože. Misli na ljudi. Bori se za ljudi. Ne ljubi samega sebe, ampak vse, kar te obdaja.
- PROKRUST: Kako pridigaš! Samo reči še moraš, da bodo moje pesmi čez tristo let pomembne, da jih bodo razumeli, da bo tedaj moj boj proti zlu osmislen.
- PROKRUST II: Nimaš prav. Kdo ve, kako je s teboj. Ne bodi ošaben. Morda niti pesnik nisi. Mislim, da si pozabil na imenitne atenske mojstre. Kdo ve, če niso to večji, resničnejši pesniki.
- PROKRUST: Ne vem, če sem pesnik. Zakaj naj še živim. Vse je bilo zastoj. Najbolj bi bilo, da odidem v smrt.
- PROKRUST II: Mislim, da bi bilo le prav, da spoznaš ljudi v dobrem in slabem, da odideš v Atene. Pojdi v svet in postani kažipot množici, pečina, na kateri se zlo lomi.
- PROKRUST: Atencema sem razodel resnico. Povedal sem jima, da sem Prokrust. Pa me nista doumela. Kam naj tu hodim!
- PROKRUST II: Sta zbežala? Sta se ustrašila?

PROKRUST: Ja.

PROKRUST I: Beži, Prokrust. Sedaj sem razumel. Če si govoril resnico, te bodo ubili. Če si govoril resnico, te ne morejo razumeti.

PROKRUST II: Molči, satan. Ne ubijaj Prokrusta, Ljudje ga ne bodo ubili. Videli bodo, da je pesnik. Ne bodo ga ubili, temveč v zmagoslavnem sprevedu peljali v Atene... O Prokrust, kako pameten si. Kako plemenito si ravnal! Ponosen sem nate.

PROKRUST: Ne bom bežal. Tudi tu jih vse vidim. Tu sem kot na opazovalnem stolpu. Moj daljnogled jih vse doseže.

PROKRUST I: Beži, Prokrust. Ubili te bodo. Umakni se iz Grčije. Reši se v Perzijo. Ne bodi neumen. Ne bodi mučenik. Uživaj življenje. Uživaj ga kot zajčjo pečenko ali kuhano jajce! Bodi tu! Na zemlji.

PROKRUST: Ne. Ne morem se premakniti. V brezvetrju sem. Kako je to strašno. Moja jadra so povešena, velike hidre me skušajo potegniti na dno.

Bóbní. Atenec in pet vojakov.

ATENEC: To je ta razbojnik, ki si je nadel masko pesnika.

VOJAK: Dobili smo ga živega.

ATENEC: To je Prokrust, grozotni ropar. Sedaj je po njem.

PROKRUST: Sem Prokrust. A se motite. Sem samo pesnik.

ATENEC: Vsi bi bili radi pesniki, če jim zleze za nohte nevarnost.

PROKRUST: Razumite vendar! Prokrust sem in pesnik. Tezeja so ubili razbojniki, ne jaz. Kar so določili bogovi, se ni izvršilo. Hoteli so, da bi bil razbojnik, pa sem postal človek in pesnik.

ATENEC: Misliš, da ti verjamem. Bister si že, a nič več! Dovolj dolgo si nas sleparil! Sedaj pa nam je zadosti! In še bogove bi izzival, ti bedak. Če so ukazali, da boš razbojnik, so že vedeli zakaj. Kako bi tu mi bedni ljudje razsodili, ti nepridiprav ti. V pismu stoji, da si razbojnik in volja bogov je poslednja volja. Razbojnik si in kot razbojnik boš pokončan!

PROKRUST: Proti razbojnikom sem se boril za ljudi, ki so jih ti ogrožali. Sedaj me bodo ubili tisti, za katere sem se boril.

ATENEC: Kje imaš pesmi?

PROKRUST: Gori, v sobi sem jih pustil.

ATENEC: Zažgite jih! Teh oslarji ne bomo brali.

PROKRUST: Prosim ne! Samo tega ne! Vzemite mi življenje, toda pustite pesmi. Nesite jih, prosim, h knezu v Atene. Pustite mi vsaj pesmi. Mene pa ubijte.

ATENKA: Pustite mu jih. Grki nismo barbari. Grčija ceni umetnost. Ni tako nespametno, če lahko svetovni narod reče: Imel sem celo pesnika razbojnika!

ATENEC: Čuden je svet. Zgodí se, da največji nepridiprav nekaj pišuni. Povem pa vam, da ne bomo dali tako hitro njegovih pesmi v javnost. Danes bi samo begale ljudi. Čez sto let pa se bodo da-

našnje dogodivščine že nekoliko pozabile. Tedaj se naj pojavijo njegove pesmi.

PROKRUST: Hvala vam, da ste mi rešili pesmi. Kako sem srečen.

ATENEC: Skoraj ne zaslužiš te milosti, ko si jih toliko umoril.

PROKRUST: Prisežem, da sem nedolžen. Kar berite moje pesmi. Je v njih kaj razbojniškega? Nasprotno. Ves čas sem se boril proti zlu. Vse to lahko najdete v mojih pesmih. Morda so nepopolne. Bolje nisem znal. Tudi v življenju nisem znal. A razbojnik nisem. Zrasel sem med razbojniki, zato sem jih morda bolj sovražil kot vi, ki ste se greli na mehkih blazinah v mestu.

ATENEC: Vidite, kako govori. Glasen je in nasilen. Celó pred smrtjo se noče spokoriti.

PROKRUST: Ne bom vam več govoril. Saj govorimo eden mimo drugega, in to ves čas te igre, ki se ji pravi življenje.

ATENEC: Kaj vse ti brblja! Odgovori raje na poslednja vprašanja. To so sicer formalnosti. Smrt ti ne uide. Vendar se mora zgoditi po predpisih. Saj smo Atenci, in ne neuki razbojniki.

PROKRUST: Poslušam.

ATENEC: Si ti Prokrust?

PROKRUST: Ja.

ATENEC: Gotovo si poznal svojega očeta Skirona in razbojnike Perifeta, Kerkyona, Sinnisa in blazno svinjo Phaeejo?

PROKRUST: Vse te sem poznal.

ATENEC: Si živel med razbojniki?

PROKRUST: Ja.

ATENEC: Si bil v njihovi šoli?

PROKRUST: Ja.

ATENEC: So določili bogovi, da bodi razbojnik?

PROKRUST: Ja.

ATENEC: Si bil razbojnik?

PROKRUST: Ne.

ATENEC: Kako, da ne? Bogovi so določili, da si razbojnik! Volja bogov jo nespremenljiva in edinozveličavna. Ti si razbojnik! Si ubijal?

PROKRUST: Ne.

ATENEC: Si ubil kraljevskega Tezeja?

PROKRUST: Ne.

ATENEC: Lažeš! Kdo je potem ubil kraljevskega Tezeja?

PROKRUST: Moj oče Skiron s tremi pomočniki.

ATENEC: Ti nisi bil med temi pomočniki?

PROKRUST: Ne.

ATENEC: Lažeš! Tudi ti si ga ubil. Bogovi so ti to določili!

PROKRUST: Tudi Tezeju so določili, da bo prišel v Atene. Nikoli ne bo prišel. Niste ga vredni. Tudi Tezeja bi ubili. Kot mene.

ATENEC (zmedeno): To so druge stvari. Ne čakaj. Odgovarjaj na vprašanja. Kaj si delal, ko so ubili Tezeja?

PROKRUST: Pisal sem pesem.

ATENEC: Obtoženčeva krivda je jasna kot beli dan. Bogovi so določili, da bo razbojnik. Ko so ubijali Tezeja, je pisal pesem, namesto da bi zaščitil Tezeja. Po malomarnosti je tako tudi sam ubil Tezeja. In uprl se je volji bogov, ki so določili, da bo razbojnik. Uprl se je zato tudi nam, ki spoštujemo bogove. To je zares Prokrust, najhujši od vseh razbojnikov. Tisto pa je Prokrustova postelja (po kaže na posteljo). Tu je spal, ko so ubijali, in tu je ubijal!

PROKRUST: Ni res! Lažete! Govorite o civilizaciji in ste barbari. Daleč ste še od novega reda, od ljubezni in razumevanja.

ATENEC: Zakaj filozofiraš? Zato imamo modrece v Atenah.

PROKRUST: In vendar bo prišlo nekaj novega. Svet se spreminja. Novo bo prišlo, čeprav še ne vemo, kakšno bo to novo.

ATENEC: Seveda bo prišlo nekaj novega. Zato imamo tudi tebe pred seboj ti modri, ti novi!

PROKRUST: Pustite to! Ne mučite me!

ATENEC: Poglejte ga, reveža! Ta je tudi ubil Tezeja!

PROKRUST: Ni res! Nimate prav. Če sem že kriv za Tezejevo smrt, potem ste krivi za to smrt tudi vi. Tudi vi! Vsi smo ubili Tezeja!

ATENEC: Vidite, priznal je. Kar na drevo z njim. Obesite ga v svarilo in opomin! Ker je moril in ubijal!

PROKRUST: Nedolžen sem! Prizanesite mi vendar! In tudi vi, nesmrtni bogovi! Imejte usmiljenje s človekom. Sedaj, ko se je nebeško kladivo usodno približalo, ko se je pismo do konca izpolnilo, ko se je zgodovina na krut način skušala uresničiti.

ATENEC: Koliko govori! Smešen človeček. Kako je človeško življenje ob smrtni uri bedno, malovredno.

ATENKA: Morda pa je res pesnik. Morda ga ne bi smeli umoriti. Premalo se spoznamo na poezijo. Poklicati bi morali strokovnjake. Pa končno to ni važno. Poezija ne pomeni v resnici ničesar, od nje se ne da ne živeti ne umreti.

ATENEC: Vojaki, na drevo z njim!

PROKRUST: Dovolite, da še enkrat pogledam proti gozdovom in proti soncu, proti mojemu soncu, ki mi je svetilo v mojih dneh.

ATENEC: Le poglej, saj smo usmiljeni!

PROKRUST: Peloponez rodni, ugrabili mi te bodo!

V ekstazi razširi roke, a pade takoj v obupu po tleh.

ATENEC: Smrtna obsodba se naj takoj izvrši!

Bóbní.

Ko prenehajo, popolna tema.

ZASTOR.

Kaj tako opojno diši?

Vlasto Polojac

Naslonila se je na okno. Bila je še upehana od stopnic in čutila je, kako ji srce hitreje bije. Nebo se je rdečilo, obkrožalo je s snegom pokriti grič; kmalu bo postalo vijoličasto in temnelo v vedno nižje barvne tone. Kmečka hiša na griču bo ostala zavita v temo in z lučko svetila pot ubogemu mestu. Pred Katjini hišnimi vrati se v vetru ziba napis: Pazite na sneg, ki pada s strehe! Pomislila je, da opozarja ta kartonček na bližnjo nevarnost že dva tedna, sneg na trehi pa še vedno vztraja.

Prevzemal jo je čudovit mir. Vedela je, da se ima za to zahvaliti mraku, ki jo je izpraznil puste ambicije, vsakdanjih skrbi (vsakdanje samo zato, ker so se vsak dan pojavljale nove), nevoščljivosti. Pustil je v njej samo dobre namene in tisto malo ljubezni, ki je bila zmožna. Vedela je, da bi čudež izginil ob električni luči. Zato je ostala v porajajoči se temi, negibna, in se predala toku misli. Nenadoma je občutila divjo željo po ljubezni. Zazelela si je, da bi bila končno tudi sama zmožna nekoga ljubiti. Zazdelo se ji je, da sliši frfotanje ptic. Nasmehnila se je: lastovke, sneg in ivje, ki bo kmalu padlo na drevesa. V ozadju pa štiri stene in vrata, premajhna, da bi lahko svobodno stopila, ne da bi kam butnila: »Saj ni prave svobode«, si je glasno rekla. A zavedala se je, da je to, kar ona išče, beg pred odgovornostjo, življenje iz dneva v dan. Spomnila se je na Pina in na opojni vonj Juga: smrad gnilega sadja pomešan z mastnim duhom oljk in limonovih nasadov. Z začudenjem je opazila, da je bilo tudi tisto potovanje neizmerno daleč. Ostal ji je samo občutek umazanije, ki jo je spremljal v tistih treh tednih, odkar je bila v Bariju stopila v staro mesto, pa do doma. Poleg tega se ji je vcepila v spomin slika belih skal, ki so izginjale v morski peni, in sonca. A prizor se ji je pomešal z nenadnim sočnim vonjem limonovih nasadov. In sedela je na zidku med cipresami, ki so strogo omejevale pot in dajale pokrajini miren, skoraj pokopališki videz. V ozadju, na holmu, so sivele oljke. Morje je bilo takrat daleč, ob prepadu, in na obzorju je izginjalo za obrisi siciljskih gora. Slišala je svoj glas, ki sprašuje: »Kaj tako opojno diši?« In Mimmo, ki ji odogvarja: »Oranžni nasadi so, mislim«. Nadaljuje s svojim prejšnjim političnim govorom, prepričan, da mu sledi. Res, saj ima tako zatopljene in začudene oči, da ne bi nihče podvomil o zanimanju, ki ga kaže za te probleme. A njene misli so spet odbrzele daleč. Zabava jo odkrpite, da je skoraj sedela med oranževci in se tega ni zavedala. Zabava se tudi ob naporih, ki jih kaže Mimmo, da bi ji ugajal. Čudno, nikoli ni preprečila, da bi ji kdo dvoril, a potem se je vedno pravočasno umaknila. Da, Jug je reven, je pomislila in gledala kmete, ki so hodili mimo z natovorjenimi osli, razcapani in z zgaranim obrazom. Razlikovali so se od prebivavcev, ki so naseljevali stara in pisana rjbiška pristanišča. Oni so bili brez starosti, že od rojstva polni dolgov in dela; ti pa so se kot belouške sončali na bregu, veselo žvrgoleli o zadnjih novicah in odobravajoče zaživljali ob prihodu kakšne tujke. Vsi pa so jo očarali s svojim fatalizmom. Mimmo je imel prav, ko je trdil, da je že vse znano, vse določeno. Bil je star Mimmo, imel je 6084 let, kot je sam pravil. Videla je, kako se je tresel, ko je imel epileptični napad. In čutila je, kako ga splašeno gleda kot bi se bala, da jo bo okužil s svojo boleznijo. A njegovega obraza ni razločevala: videla je samo nabrekle žile na vratu in roke, ki so se tresle kot bi zaman prosile pomoči in njegovo slino na tleh. Nenadoma se je znašla na terasi grada. Sliši se šumenje morja, v noči se razločujejo morski grebeni, ki se, nenadni velikani, rušijo na obali. Po izredno vročem dnevu pihlja sapica od kalabrijskih vrhov. Cuti se neverjetno utrujena. Leži na udobnem naslanjaču in pasivno sprejema pogovor ter šum zraven sebe. Pri bližnji mizi je nekdo zgrešil pri igri. Ostali igralci se jezijo nanj v pisanem kalabrijskem narečju. »Gotovo preklinjajo,« pomisli in žal ji je, da jih ne razume. (Narodi se razlikujejo po pisanosti in iznajdljivosti kletvic).

Pred njo sedi Mimmo. Napad ga je izmučil, a vendar nadaljuje s svojim govorom. Vera ga gleda in kima, a ga ne posluša. To se takoj opazi po vlnudnem obrazu, ki ga dela. V ozadju se bleščijo luči hiš: vzdigujejo se do vrha griča. Tista črna gmota, ki obkroža Mimmoovo glavo, je cerkev (Razbojniki, prizanesite

zadnjemu Kristu!). Vse vidi prav razločno, le Mimmov obraz ji beži v daljavo; izmika se ji, čim več ga išče in mu sledi. Spodaj, na močno razsvetljenem trgu, se sprehajajo poletni gostje. Fantje večinoma sedijo v kavarnah in opazujejo dekleta, ki pridejo mimo desetkrat na večer ali še več. Držijo se pod roko v gručah po dve ali tri in sramežljivo povesejo oči, če jih kdo preveč časa in preveč nesramno pogleda.

»Nimamo izhoda, Problem Juga ni samo v umazaniji, revščini, zaostalosti. Problem je v pomanjkanju energije, vere v bodočnost. Izrabili smo se v teku stoletij. Zgodovina nas je naučila, da je vse brez pomena, da se vse ponavlja, da smo vključeni v verigo, ki ni še sklenjena, a sestavljena iz podobnih obročev. V nas se je zakoreninil skepticizem, ki se ga ne moremo rešiti. Vi boste morda še delali zgodovino, ker ste mlad narod, ki lahko še veruje, mi bomo pa samo gledali vaša prazna in brezupna dejanja. Glej, npr. naše Maideže: karkoli jim rečeš, karkoli jim obljubiš, se ti samo nasmehnejo in zamahnejo z roko, češ, saj to smo že videli«, in Mimmu je sam naredil prazno kretnjo z roko. Sedaj je tudi njegov glas počasi medlel. Maida: sto hiš, ki se krčevito oprijemajo grebena griča. Na glavnem trgu stoji koza in trmasto vztraja pri tem, da ovira promet; čeprav jo kmet obupano vleče daleč od nevarnosti. Z avtomobilom švignejo mimo nje tako blizu, da ji skoraj odrežejo rep. In Ciccio, ki se nasmehne kot bi prosil odpuščanja za zadnjo kožo, ki ovira pot civilizaciji.

Sedela je na oknu študentovskega doma in gledala obalo. Ob svitu kavarniškega neona je razločevala še nekaj senc, ki so se sprehajale ob vodi kot bi se hotele s svojo močjo postavljati pred neznano silo, ki je prihajala z morja.

»Zakaj se pa jočeš?« jo je vprašala Vera. Zmignila je z rameni. (Od utrujenosti, od srachu pred neznanim koncem, od veselja, da sem jaz živa in zdrava, medtem ko so drugi, gnili, obsojeni na smrt).

Skočila je v vodo in veselo zaplavala. Čutila je nežni objem morja in vsa se je predala temu občutku. Plavala je med skalami, opazovala pisano morskno dno in mežikala soncu. Na obali je videla Vero, ki se je lenobno pogovarjala z Mimmom. Vedela je, da jo Mimmu zasleduje s pogledom in da jo ljubkuje. Nalašč se je potopila in priplavala na dan na drugem koncu, skrita za skalo. V malem zalivu so bili spravljeni čolni. Nekateri ribiči so se ukvarjali z njimi: barvali so jih, popravljali in ljubkovali kot otroka. Drugi so pa sedeli na pesku in zamišljeno krpali mreže. Nedaleč od njih so se igrali otroci. Mešali so se med ženami, ki so se žuboreče pogovarjale in nasmihale. Starejše ženske, oblečene v črno in s črno ruto na glavi so spodbujale mlajše, naj se vendar ojunajo in naj stopijo v vodo. Nekatere so res smeje sledile njihovim nasvetom in se oblečene potopile do prsi v vodo. Nato so žvrgole stekle iz vode, se smejale, si izžemale mokro obleko in se sramežljivo skrivale pred radovednimi moškimi pogledi.

»To je življenje«, si je mislila in se leže na hrbtu zastrmela v nebo. Ostala bi bila tako do večnosti, brez misli, in uživala en sam neskončni dan. Bila je prepričana, da se je čas ustavil in da ne bo pričel svojega neizbežnega teka, dokler mu ona to preprečuje. Večer se ji je dozdeval neskončno daleč in nedosegljiv: preteklost, sedanost in prihodnost so se zlele v en sam trenutek.

»Kadar te vidim, da prihajaš iz vode, se spomnim na mitološke figure, ki so nekoč bivale na naših obalah. Podobna si neizbežni sli življenja; spominjaš me na dolžnost in na minljivost; a v sebi imaš tudi nekaj večnega. Zdi se mi nemogoče, da bi to telo razpadlo. Ah, dobil sem definicijo zate: klical te bom makedonska sfinga!«. Mimmu je veselo vzdihnil in se zvalil na pesek. Zagotovila mu je, da nima niti kapljice makedonske krvi v sebi. A to se mu je zdelo tako brezpomembno, da je samo zamahnil z roko. »Rad bi vedel, če tudi ti slediš tradiciji in prinašaš nesrečo tistim, ki se zagledajo vate«, je zamišljeno nadaljeval in jo bistro pogledal. Prikimala je: »Čeprav sfinga, sem vseeno človek in kot tak globok egoist. Vsakdo rad vidi, da ga drugi ljubijo in ljubkujejo, a da bi tudi sam kaj dal drugim. Ljubezen prinaša radost in trpljenje, neučakanost obup, vse to pa skrajša naše že tako kratko življenje. To je pa edino, kar imam res rada: živeti do konca in upati, da je tudi v meni drobec večnosti, dokler ne

spoznaš, da je vse skupaj iluzija in da boš moral slediti ostalim, čeprav si makedonska stinga».

Mimmo se je nervozno dvignil in jezno zavpil: »Toda to ni nobeno življenje. Če si prisiljen tako živeti, a se tega ne zavedaš, ti še odpustim. Da pa hoče izbiraš takšno pot, to je pa že preveč. Sicer je pa to sam snobizem brez resnične podlage. Življenje je tudi dajanje in žrtvovanje, predraga moja snob!«

»Zame je samo sprejemanje, dragi profesor,« mu je leno odgovorila in legla na pesek.

»Kje pa je potem krščanska ljubezen, moja verna katoličanka?«

»Tisto prepuščam drugim«. Zaprla je oči in prijetno vzdihnila. Čutila je slan okus morja in sončne žarke, ki so jo božali, ji šepetali ljubke besede in jo vabili k spanju.

Od Juga in od Kalabrije sta se poslovili na železniški postaji v Pizzu vročega in sončnega dne. Obljubili sta, da se vrneta naslednje leto, a vedeli sta, da se lažeta. Saj ju je čakalo še toliko pravljicnih dežel in neodkritih koticov! Bili sta že nestrpni: želeli sta si naprej, v neznanu. Na postajo ju je spremil Mimmo. Spominjala se je še njegove postave, ki je bleдела v daljavi, sama in neznatna na peronu.

Doma jo je že čakalo njegovo pismo. »Sovražim postaje, vlak, električne žice in civilizacijo,« ji je pisal. »Vem, da te je ta odtrgala od mene. Ali se boš še kdaj vrnila? Bojim se, da si obljubila samo iz vljudnosti in usmiljenja. Se vedno vidim Verino roko, ki se steguje skozi okno kot bi me hotela tolažiti. A ti? Kje si bila takrat z mislijo? Potovala si gotovo tisoč kilometrov daleč od mene in jaz te ne morem ukleniti, ti ne morem slediti. A rad bi te privezal nase. Potrebujem te...«

»Nikoli ne bi smeli komu reči, da ga potrebujemo,« si je mislila. »Takrat se prevzame, nas nadvlada in nas zapusti. Vsakdo potrebuje nekoga, a zato da prejema od njega, ne da mu daja. Edina možnost ravnovesja je, da dobiš nekoga, ki ti pomaga in mu tudi ti pomagaš, a se tega ne zavedaš. Od mene, Mimmo, si zahteval, da ti vlijem svojo življenjsko silo, zavidal si mi moje zdravje in se nisi zavedal, da sem tudi jaz sama in slabotna, potrebna vere in tolažbe.«

Grič je bil že utonil v megli in temi. Naokrog je razločevala temne obrisе hiš in visoke televizijske sprejemnike, ki so se kot čuječe oko vzdigovali v nebo, da bi vendar lahko odkrili nekaj več od drugih in videli tisto, kar je drugim zbežalo. Čutila je, da se ob vhodu ziba v sapici napis: Pazite na sneg, ki pada s strehe.

Fantastični zoološki zgodbi

Jorge Luis Borges

JORGE LUIS BORGES sodi med najpomembnejše sodobne svetovne pisatelje. Ta izraziti poeta doctus latinske Amerike bo našel bralce med vsemi tistimi, ki so v današnjem racionalnem svetu še ohranili delček fantazije. Borges ustvarja iz sveta mitologij in starih leksikonov svojevrstne umetniške vizije, katerih suh psevdoznanstveni jezik odlično rešuje dilemo sodobne umetnosti, ki se je znašla ob znanosti nezavarovana. Pričujoči zgodbi se nahajata v Borgesovi knjigi Manual de zoologia fantastica (Mexico / Buenos Aires 1957). Čez petsto strani obsegajoča publikacija o Argentincu Borgesu je izšla pri Cahiers de l'Herne, Paris.

Osel s tremi nogami

Plinij pripisuje Zarathustri, utemeljitelju vere, ki jo Parsi v Bombayu še danes izvajajo, delo dveh milijonov verzov; arabski zgodovinar Tabari ugotavlja, celotna zbirka — po pobožnih piscih ohranjena potomstvu — obsega dvanajst tisoč kravjih kož. Pravijo, da jih je Aleksander iz Makedonije dal sežgati v Persepolisu, toda dobri spomin svečnikov je zmogel rešiti glavne tekste, ki jih od devetega stoletja dalje izpopolnjuje enciklopedično delo, Bundadish, v katerem je med drugim zabeleženo sledeče:

»O oslu s tremi nogami pravijo, da se nahaja sredi oceana, ima tri kopita in šest oči in devet gobcev in dve ušesi in en sam rog. Njegova koža je bela, njegova hrana je duh in on sam, v svoji celoti, je pravičen. Dvoje njegovih šestih oči se nahaja na mestu za oči in dvoje zgoraj na glavi in dvoje na tilniku; kogar predre s šestimi očmi, tega premaga in uniči.

Od njegovih devetih gobcev so trije v glavi, trije v tilniku in trije v boku... Vsako kopito, stoječe na tleh, zavzame prostor za čredo s tisoč ovcami in pod ostrogo bi se lahko vadilo do tisoč jezdecev. Kar se tiče njegovih ušes, bi lahko ta zaobsegla Mazandaran. Rog je kot iz zlata in votel in tisoč poganjkov raste iz njega. S tem rogom bo premagal in odstranil izprijenost brezbožnih.«

O jantarju vemo, da je blato osla s tremi nogami. V mitologiji Mazdazana je ta dobrotljiva pošast eden izmed pomočnikov Ahura Mazdaha (Ormuzda), svetle sile, ustvarjalca in ohranjevalca življenja in resnice.

Sferične živali

Nebesna krogla ima med vsemi trdnimi telesi najbolj enakomerno obliko, kajti vse točke na površini so enako oddaljene od svojega središča. Zato, in zaradi sposobnosti vrtenja okoli osi, ne da bi se premaknila z mesta in prekoračila svoje meje, je Platon (Timeo 33) označil Demiurgov sklep, ki daje svetu obliko krogle, za dober. On je veroval, da je svet živo bitje in je v Zakonih (898) trdil, da so živa bitja tudi planeti in zvezde. Tako je vnesel v fantastično zoologijo velike sferične živali in grajal nespretno astronome, ki niso hoteli razumeti, da je krožno gibanje nebesnih teles spontano in prostovoljno.

(Več kot petsto let kasneje je v Aleksandriji učil Origenes, da bodo blaženi vstali v obliki nebesnih krogel in potem valeč se odšli v večnost).

V renesansi se pojavi pojem neba kot živali pri Vaniniju; neoplatonik Marsilio Ficino je govoril o laseh, zobeh in kosteh zemlje, in Giordano Bruno je občutil planete kot velike, mirne živali s toplo krvjo in rednimi navadami in z razumom. Ob začetku XVII. stoletja je razpravljajl Kepler z angleškim okultistom Robertom Fluddom o prioriteti koncepcije zemlje kot žive pošasti, »katere kitovo dihanje, odgovarjajoče spanju in budnosti, povzroča plimo in oseko.« Kepler je proučeval anatomijo, prehrano, barvo, spomin in domišljije polno in plastično moč te pošasti.

V XIX. stoletju je nemški psiholog Gustav Theodor Pechner (mož, ki ga William James v svojem delu »A pluralistic universe« zelo hvali) z iznajditeljsko naivnostjo znova premišljeval o starih mislih. Tisti, ki ne podcenjujejo domneve, da je zemlja, naša mati, organizem, višji organizem kot rastlina, žival in človek, morejo poiskati pobožne strani svoje Zenaweste. Tu bodo na primer čitali, da je okrogli lik zemlje človeško oko, ki je ravnotako najbolj plemenit del našega telesa. In tudi, če je nebo resnično hiša angelov, so ti brez dvoma zvezde; zakaj nobeni drugi prebivalci neba ne obstajajo.

Prevedla M. M. D.

Češka: Plečnik, Loos, Fuchs

Boris Podreka

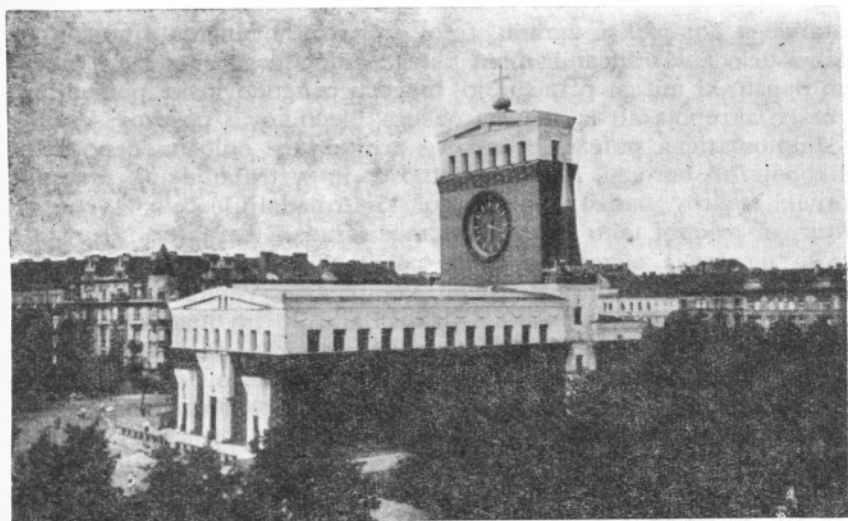
Naslednji članek je izvleček iz daljše razprave, napisane za Urbanistični inštitut Akademije za umetnost in arhitekturo na Dunaju, ki ga vodi profesor Roland Rainer. Avtor je po nalogu imenovanega inštituta osebno potoval na Češko.

V kritičnih razpravah o težnjah pionirske dobe modernega gradbeništva je treba vedno bolj ugotavljati pomanjkanje dela, ki bi zgoščeno in izčrpno orisalo odločilne vrednote in doprinose tako vzhodnih kot zahodnih struj evropskih držav v smislu napredka arhitekture kot socialno-kulturne smeri. Drugače povedano, pri odkrivanju splošnih kvalitete je nastalo paradoksnostanje, da se je val odločilnih doprinosov, ki je večinoma instinktivno zrasel iz elementarnih potreb našega tehniziranega stoletja, nesorazmerno polariziral na določenega ustvarjavca; »njegov« poseg je bil nato predstavljen družbi v mitizirani formuli kvalitete. Ena izmed bistvenih posledic te mitizacije je bila »literarna« podlaga ocene arhitektonskega jedra, zaradi česar se pogosto pripisuje večji interes žareče humani Le Corbusierovi poeziji, mističnim monologom Wrighta in nemškemu preciznemu Gropiusovemu racionalizmu. Zanimarjala so se prepogosto bistva izvirne arhitektonske kompozicije v smislu skladnosti konstrukcije in primarnih zahtev materiala, ki temelje na socialno-ekonomskem faktorju. To zanimarjanje pa je večkrat podčrtavalo retorične poze, napihnjeni ideološki pathos in luksuriozne eklektične opredelitve. Čeprav je bil kulturni pomen arhitektonskih raziskav velikih mojstrov odločilen za preporod arhitekture, je dejstvo, da so tudi dosežki v isti smeri, ki so nastali v perifernem pasu novih teženj, kot je bila Češka, eno od maloštevilnih izhodišč, zaradi katerih se moderno gibanje lahko smatra kot odpor proti zastarelemu, kot nova zdrava tradicija.

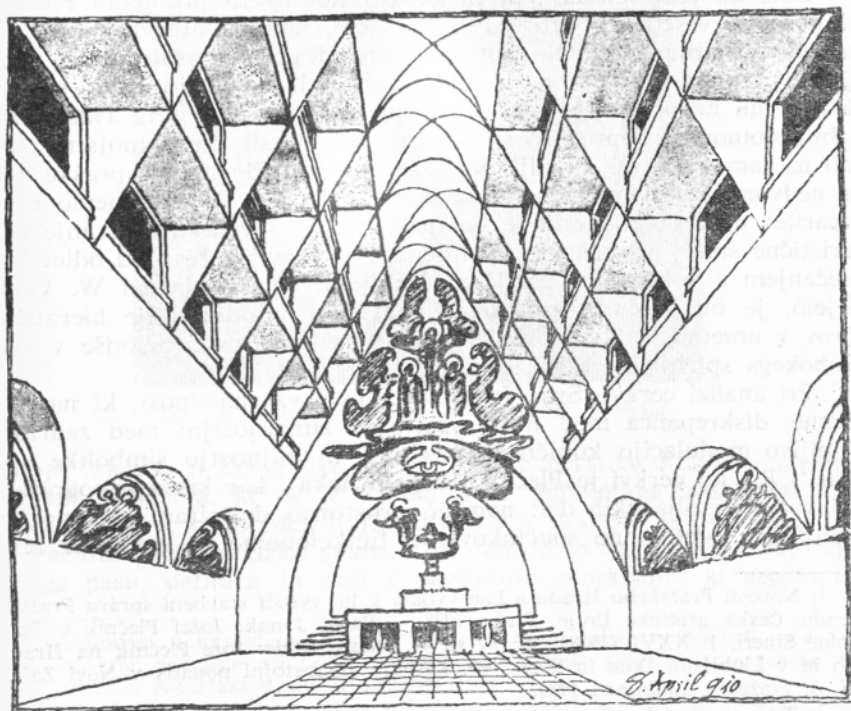
Lahko trdimo, da se moderna arhitektura na Češkem začne s prihodom Jana Kotere in Jožeta Plečnika. Oba sta izšla iz dunajske »Meisterschule« Otona Wagnerja. S seboj sta prinesla po prvih dunajskih izkušnjah sveže utripe Secesije. Jan Kotera je bil imenovan za profesorja na umetniški Akademiji v Pragi in po njegovi zaslugi so nato Plečniku podelili profesuro na šoli za umetno obrt (1911). Že leta 1902 je Kotera poskrbel, da so se češki kulturni krogi seznanili s Plečnikom, ko je objavil ilustrirani članek¹⁾ o njegovem dotedanjem delu. Tu je tudi prvič natisnjena rešitev Guttenbergovega spomenika s katero je 26-letni Plečnik zmagal na natečaju in se tako prvič predstavil javnosti.

Z ustanovitvijo češke republike je bil stari kraljevski grad Hradčani proglašen za sedež predsednika republike. Prvi predsednik Tomaž G. Massaryk, s katerim je Plečnik tudi kasneje iz Ljubljane korespondiral, je poveril Plečniku nalogo za preureditev in saniranje znamenitega, a že

¹⁾ Jan Kotera: Jože Plečnik, Volné Smeri, 1. VI (1902), str. 91-106.

I. Plečnik — Srce Jezusovo v Pragi

II. Plečnik — Studija za cerkev 1910.

Razviden je terasirani gradbeni sistem, ki ga istega leta uporablja Tony Garnier v svojem Marche des Bestiaux v Lyonu

zastarelega kompleksa zgradb, trgov in vrtov.²⁾ Mnenja smo, da Plečnikovo delo na Hradčanih nima tistega odločilnega pomena v mojstrovem opusu, ki mu ga pripisujejo, mogoče iz zgodovinske pomembnosti te češke akropole ali iz samega obsega Plečnikovih posegov. Vsekakor je simptomatična poteza Plečnikove arhitekture odločna neporeditev velikopotezni baročni monumentalnosti in vztrajanje na renesančni motiviki stebrov, balustrad in pergol, ki se nadaljuje celo v vrtni arhitekturi in pridobi tako često pravi mediteranski karakter.

Se dandanes očitajo Plečniku nekateri praški arhitekti pomanjkanje geniusa loci v hradčanskem kompleksu. Vendar je, gledano z današnjega stališča in z bridkimi izkušnjami, ki jih imamo pri postavljanju objektov v karakterističen stilski milieu, Plečnikova izvirna renesančna injekcija veliko bolj prepričljiva izpoved pregnantnega umetniškega stremljenja, kot če bi se z lažnim kompromisom podredil estetskim zakonom stila, ki ga sploh ni doživljal. Dandanes vemo, da edinole s kontrastom (ne s stilskim spopadom, kot to nekateri napačno tolmačijo) dosežemo homogen milieu z zdravo estetsko posledico: prav kot se danes s spoštovanjem ozirajo na izraz dediščine. V tem pogledu določeni aspekti izražajo aktualnost Plečnikovih Hradčan.

Delo na tem sekularnem in gotovo kočljivem problemu Plečnika ni posebno veselilo.³⁾ Vztrajal je pri tem, kajti domneval je, da mu bo češko priznanje služilo kot odskočna deska za profesuro v Ljubljani; prepričan je bil, da se rojaki neradi zavedajo cene svojega, dokler mu ne prikrojijo merila na tujem. Res se je leta 1920 odzval vabilu domovine, čeprav so si v Pragi prizadevali, da bi mojstra obdržali na tamkajšnji akademiji. Najvažnejše delo Plečnikove praške dobe je nedvomno cerkev Srca Jezusovega. (slika 1). Če izvzamemo nekaj stvaritev prve dunajske dobe, je razvidno pri Plečniku zanikanje utilitaristične smeri arhitekture analitičnega mišljenja. Že pred odločilnim srečanjem z nekdanjim pariškim Nabijem, benediktincem W. Verkadejem, je bil Plečnik spiritualno usmerjen v odkrivanje hieratičnih virov v umetnosti. Zato so Plečnikove vrednote najizrazitejše v delih globokega spiritualnega navdiha.

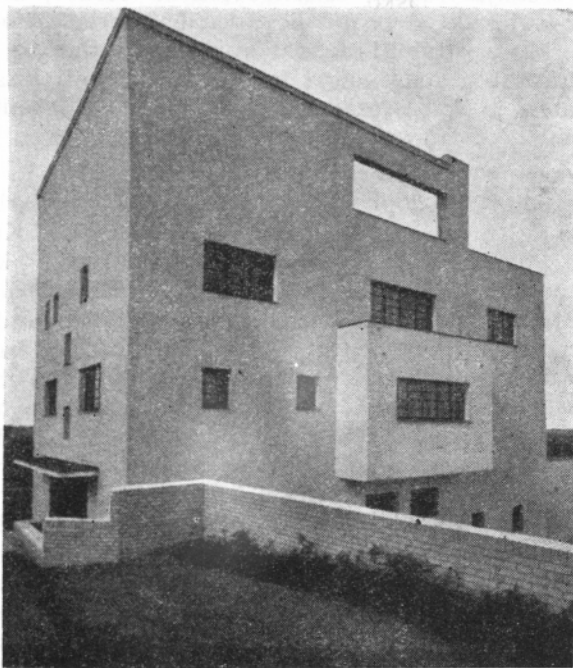
Pri analizi cerkve Srca Jezusovega je prva značilnost, ki nas prevzame, diskrepanca med notranjostjo in zunanostjo: med zadržano, otipljivo modulacijo kubičnega prostora in bujnostjo simbolike »plašča«.⁴⁾ Pri tej cerkvi je Plečniku uspelo nekaj, kar kasneje pogrešamo pri večini ljubljanskih del; namreč prostorno definirani karakter notranjščine, pretehtano součinkovanje funkcionalne in emotivne sesta-

²⁾ Novosti Pražského Hradu a Lan vydala k 10. výročí stavební správa Pražského Hradu. Česká grafická Unie, Praha 1928 — Pavel Janak: Jožef Plečnik v Praze, Volné Smeri, 1. XXVI (1928), str. 97 sl. — France Stele: Jože Plečnik na Hradčanih in v Ljubljani, Dom in Svet 1929, kasneje samostojni ponatis v Novi Založbi (F. S. Finžgar), Ljubljana 1930.

³⁾ To sem zvedel v Pragi v razgovoru z arh. Rothmayerjem, dolgoletnim Plečnikovim asistentom pri delu na Hradčanih.

⁴⁾ Glede na površinsko obdelavo »lupine« je v Pragi poročal arh. Rothmayer, da se je to pot Plečnik, ki je ljubil simbolične »naslonitve«, inspiriral ob hermelinovem krznu (!).

vine v prostornem izrazu. Nepozaben vtis, ki ga karakterizira skupnost v definiranem prostoru, torej tista »Gemeinschaft in Mystereum«⁵⁾, kot jo imenuje Rudolf Schwarz in kar je pravzaprav smisel moderne sakralne arhitekture. Plečniku, ki mu je »lupina« pomenila skulpturalni sestav in bila skorajda edini vodilni element pri delu, se je posrečilo, da je v svoji edini praški cerkvi dosegel edinstveni mik prostornine s tolikim poudarkom, da je s tem gotovo uveljavil izraz osebne stvariteljske moči v celotni sakralni arhitekturi. Tudi liturgična organizacija je osnovnega pomena. Rešitev praškega oltarja je prva

III. Adolf Loos — »Hiša Müller« (1930) v Pragi

stopnja (sledita ji drugi dve) k poskusu plasiranja oltarja v sredino skupnosti,⁶⁾ težnja, ki se je dandanes že popolnoma uveljavila. Problem osvetljave, ki je eden najkočljivejših v sakralni arhitekturi Plečnik imenitno rešuje. Ozka galerija, ki deli strop od nosečega zaprtega zidnega pasu, definira in deli z okenskimi ploškami, ki segajo do

⁵⁾ »Skupnost v misteriju«. Rudolf Schwarz, eden najpomembnejših predstavnikov moderne sakralne arhitekture. Definicija iz *Immatrikulationsansprache an der Staatlichen Kunstakademie, Düsseldorf* 1958.

⁶⁾ Tudi Grabrijan, čeprav ostro polemizira z eklekticizmom in neiskrenostjo Plečnikove konstrukcije, pravi: »Tako je ena taka Plečnikova težnja demokratičacija cerkve, ki jo skuša doseči s tem, da postavi Boga, oziroma oltar v sredino prostora med ljudmi. To njegovo delo bi lahko mogli označiti za reformatorsko.« Dušan Grabrijan: *Slabosti in veličina arh. Jožeta Plečnika*. *Sodobnost* 1. XII. 1964, št. 6, str. 487.

tal galerije in so edini zmerni viri svetlobe v notranjosti, vertikalno od horizontalne konstrukcije. Intonacija materialov je izredno izvedena v svojem kontrapunktu; temnorjav leseni strop — osvetljenost steklenih ploskev v belem pasu — zidovi obloženi s temnordečo-rjavo opeko, in blesteči oltar iz belega marmorja »carrara venato«.

Seveda z vidika čistote konstrukcije ne moremo ugotoviti velikih doprinosov, v poznejši Plečnikovi dobi pa še manj. Vendarle ne smemo pozabiti na skeletno smotrnost cerkve in kript Sv. Duha na Dunaju (1910), prvo srednjeevropsko železnobetonsko cerkev, ki bi ji moral slediti cel niz objektov, a niso bili ustvarjeni zaradi usodne obsodbe Plečnikove cerkve s strani Franca Ferdinanda: »Das ist eine Pferdescheune.«⁷⁾ Prav tako kongenialna je tudi Zacherlova hiša na Dunaju (1903), pri kateri je lahko fasadna konstrukcija⁸⁾ iz granita vzorec za sodobni sistem »curtain-wall«.

Ena najznačilnejših stvaritev na praških tleh, ki jo brezpogojno smatrajo kot odločilen doprinos k razvoju moderne arhitekture, je Loosova »hiša Mueller« (1930), (slika III). Heinrich Kulka, Loosov sodelavec in prvi biograf, jo pravično definira kot delo v katerem je Loos najtočneje izrazil svojo koncepcijo arhitekture.⁹⁾ Če so predvojne funkcionalistične struje videli v Loosu predvsem pobornika proti secesiji in ornamentu, se nam danes Loos kaže kot predstavnik svoje udobne »Wohnlichkeit«, ki jo prilagodi kubičnemu prostornemu plasticizmu. Prav v »hiši Mueller« je ta zelo humana komponenta izražena v prostorni teoriji, po kateri vsaka funkcija zahteva različno dimenzioniran prostor. Iz tega izhaja niz enot, vsaka z drugačno višino in nivojem. Ta prostorni konglomerat je združen s posegom kratkih stopnišč in ozkih ter nizkih hodnikov, ki se zlivajo v večje prostore dominantnih funkcij — bistvena lastnost, ki jo prav tako uporablja Le Corbusier v zgodnji dobi »L'esprit nouveau«-ja. Vendar ne moremo soglašati z Ludwigom Münzem, ki najvažnejše Loosove stvaritve karakterizira z enačbo prostorni plan — prostorna ekonomija¹⁰⁾ (kot bi mogli reči pri Loosovih projektih za delavske hiše, ki so eden bistvenih predlogov našega stoletja glede na socialno arhitekturo), kajti obisk »hiše Müller« nas prepriča, da je za izvedbo zahtevnega Loosovega »Raumplana« bila potrebna ogromna denarna vsota, kar posebno znižuje le teoretično-prostorni pomen tega dela. Zanimivo je, kako Loos razkraja in razbija vez tradicionalnih prostornih enot

⁷⁾ »To je konjarna!«

⁸⁾ Ta Plečnikova fasada je nastala pravzaprav v polemiki z njegovim profesorjem O. Wagnerjem, ki je postavljal na opeko najprej gips in šele tega oblagal z marmorjem. Plečnik pa obloga opeko »na suho« z granitnimi ploščami, s čimer se enostavno izogne gipsu, ki kot hidroskopičen material povzroča razpoke na ploščah; prav tako tudi, če plošče zabijamo s klini, kot je bila pri Wagnerju navada. Plečnikove plošče so pridržane z vertikalno tekočimi kamnitimi pasovi, za tisto dobo izredna novost. Zacherlova fasada je še dandanes ena najbolje ohranjenih fasad secesije v Evropi.

⁹⁾ Heinrich Kulka, A. Loos, Wien 1930, Str. 257-270, s pojasnili.

¹⁰⁾ Ludwig Münz, A. Loos, Edizioni Il Balcone, Milano, 1956.

(celo posamezna prostorna enota sestoji iz različnih nivojev npr. ženska soba v »hiši Müller«), po tem viharnem posegu pa se vse zopet umiri in uskladi razgibani prostor v zaprt kubični blok; na fasadi pa se često kaže klasična celo aksialna rešitev površin (pri »hiši Müller«, npr. cestna fasada). Na ostalih fasadah pa se svobodno vrstijo svetlobne odprtine v čisto funkcionalno-organski shemi. Ta komponenta Loosovega odnosa do klasike ni doslej nikjer kritično temeljito obdelana, čeprav se kažejo v zadnjih časih prvi fragmentarni poizkusi.¹¹⁾

IV. Bohuslav Fuchs — »Hotel Avion« (1927-1928) v Brnu

Od zadnjih klasikov moderne je na Češkem najpomembnejša osebnost Bohuslav Fuchs. Že v svoji mladosti se je seznanil z ideali holandske grupe »de Stijl«. Kot sta Kotera in Plečnik prinesla s seboj utripe dunajske secesije, Loos anglosaško stanovanjsko kulturo in trodimenzionalno pojmovanje prostora ter Gočar francoski kubizem,

¹¹⁾ Rayner Banham: »Theory and Design in the First Machine Age«, London 1960. Glej poglavje »Adolf Loos and the problem of the ornament«.

so Fuchsove prve stvaritve eden najpomembnejših prodorov Theov. Doesburgovega neoplasticizma na Češko in obenem v Srednjo Evropo. Njegova »Zemanova kavarna« v Brnu (1923-1925), ki so jo pravkar porušili (kajti neumnost nima domovine), je tipičen primer odprtega tlorisa, kjer je drug v drugega segajočih prostorih razvidna Oudova prožnost. »Hotel Avion« v Brnu (1927-1928) (slika IV.) je uresničeni prostorni plan iz betona, kjer se konstruktivne in prostorno plastične vrednote prepletajo v mladeniškem zanosu, četudi nekako v škodofunkcije same, kar je pač dokaz, da vsaka nova resničnost prinese za seboj tudi določeno nedovršenost. Pozneje se Fuchs orientira v smeri internacionalnega stila (važna stvaritev te dobe je šola »Vesna«, Brno, 1929, ena najpopolnejših zamisli za šolske zgradbe tistih let). Ne interpretira pa ga hladnokrvno po določenem racionalnem modulu, ampak ga oploduje z bujno invencijo, organsko motiviko in pretehtanim detajlom. Konstruktivna shema je vedno jasna in čitljiva ter nikakor ne megalomanska ali patetična, kot večkrat opažamo pri J. Havličkovih projektih, ter lahko splošno trdimo, da je zaostal nekje pri ekspresionističnih zanosih, če izvzamemo njegovo »Pokojninsko zavarovalnico« (1929-1933, skupno s K. Honzikom), eno najmarkantnejših del internacionalnega stila.

Vsekakor je Fuchs izredna osebnost, ki bi zaslužila večje mednarodno priznanje¹²⁾ kot ga je bila dosedaj deležna.

Levi katolicizem in komunizem

Wilfried Daim

41-letni Dunajčan Wilfried Daim, član avstrijskega protinacističnega odporiškega gibanja, doktor psihologije in ustanovitelj instituta za politično psihologijo, je eden izmed najvidnejših avstrijskih katoličanov. Objavil je več knjig, med katerimi so za naš čas posebno pomembne: Globinska psihologija in odrešenje, Družba brez kast, Mož, ki je dal ideje Hitlerju, O strategiji miru. 10. septembra 1964 je predaval na Lomonosovi univerzi v Moskvi pred približno 50 priznanimi sovjetskimi profesorji filozofije, sociologije, političnih ved itn. o temi: Levi katolicizem in komunizem. Predavani tekst nam je dal ljubeznivo na razpolago in ga objavljamo v strnjeni obliki.

Levi katoličani priznavajo dogmatični temelj katolicizma. Na vsak način so katoličani. Kot v vsakem duhovnem gibanju imamo tudi v katolicizmu več skupin.

Avguštin je menil, da obstaja svoboda povsod tam, kjer so dana odprta vprašanja, tam torej, kjer ni dogmatične določenosti, v nejasnem. Seveda velja tudi za kvalificiranega katoličana svoboda diskusije znotraj dogme. Če pa te noče priznati, zapusti tla katolicizma in prestopi, recimo, v protestantizem.

Levi katolicizem se giba v okviru notranje cerkvene svobode. Ti tokovi pa so večkrat cerkveni hierarhiji mnogo bolj neprijetni kot kaka odločno nekatoliška ali protikatoliška krščanska gibanja.

Pri levem katolicizmu imamo opravka s pristnim katolicizmom. Toda kaj pomeni beseda levi?

Beseda levi ima mnogo pomenov. Jaz hočem uporabljati tistega, s katerim označujejo tokove, ki so za spremembe znotraj nekega sistema. Desno bi po-

¹²⁾ »L'architecture d'aujourd'hui«, št. 113-114/1964. — Un siècle d'architecture je posvetila dve strani (140-141) Fuchsovemu opusu, kar dokazuje da se ta tudi na zapadu vedno bolj uveljavlja.

menilo podpiranje starega. Konservativci so tisti desničarji, ki so za ohranitev obstoječega ali kvečjemu za počasno spreminjanje. Reakcionarji pa oni desničarji, ki hočejo zopet vzpostaviti preživele družbene ureditve. Levi radikalci so pa tisti, ki si želijo globokih sprememb sistema. V tem smislu ne uporabljamo besede levi samo v zvezi s politiko ali religijo, ampak tudi v umetnosti, znanosti in filozofiji.

Tak način pojmovanja predpostavlja razvojno gledanje na stvari. V zgodovinskem razpletanju človeštva je treba videti vsaj en linearni element. To ni samoumevno. Reakcionarne skupine to izpodbijajo. Za njih se svet ciklično ponavlja.

Pojem levi je relativen. V času ko se je buržoazija prebijala izpod nadvlade fevdalizma, prav zato, ker je hotela spremeniti oblastniško razmerje v svojo korist je stala na levi, fevdalni sloj pa na desni. V borbi buržoazije s proletariatom stoji seveda zadnji na levi.

Katere sisteme pa je treba spremeniti? Ni lahko odgovoriti na to vprašanje. Levice si želi spremembe cerkvene strukture, a tudi političnih sprememb.

Obe struji znotraj katolicizma priznavata, da je Cerkev ustanovil Jezus iz Nazareta in jo zasidral na Petra. Soglašata da deluje v njej božji Duh, »logos spermatikos« - ustvarjajoči Duh: v zakramentih v zadnjih odločitvah glede krščanskega nauka, v odločitvah papežev »ex cathedra«. Obe nadalje soglašata v tem, da je v Cerkvi poleg božjega Duha prisotna tudi človeška nepopolnost. Kljub temu se močno razlikujeta.

Desni katoličan je prepričan, da je v bistvu vse v redu, da je Sveti Duh ne samo povsod prisoten, ampak da tudi deluje, čeprav pri tem pride tudi do drobnih človeških napak. Tak katoličan zelo ugaja hierarhiji. Po njegovem je Cerkev »angel z malimi napakami«.

V pojmovnem svetu desnega katoličana je dogmatično zasidrana nezmotljivost papežev brezmejnna. Medtem ko se teologi danes sprašujejo ali je sploh kdaj v zgodovini kak papež oznanjal »ex cathedra« resnico, ali je torej bila dogma o nezmotljivosti do zdaj sploh uresničena, pomeni nasprotno za desnega katoličana ne samo vsaka papeževa okrožnica, ampak vsaka papeževa izjava razodetje Svetega Duha. Pa ne samo papeževe izjave, tudi škofje in župniki se jim zde prevzeti od božjega Duha.

Če pravilno razumem, potem odigrava v sklopu komunistične dogmatike »zgodovinska nujnost«, ki se kaže v »elitu proletariata« komunistični Partiji in tu spet v sklepih centralnega komiteja — vlogo, ki jo ima v Cerkvi Sveti Duh. Verjetno tudi komunisti diskutirajo o večji ali manjši upravičenosti »zgodovinske nujnosti«.

Zadnji višek je doživel desni katolicizem za Pija XII. V Rimu se je bohotil zelo nekrščanski kult osebnosti. Uradni list »L'Osservatore Romano« je tako pisal na stari način: »Prinašamo besede Njegove Svetosti kakor smo jih nabrali iz njegovih ust«. V resnici je papež poslal v redakcijo samo kopijo svojega govora. Še za življenja so častili Pija XII. kot svetnika in njegov oblastniški sistem se je zdel najpopolnejši.

Naravno je, da kadar novoizvoljeni papež začenja izražati bistveno drugačno mnenje od svojega predhodnika, doživlja desni katoličan hude čase. Desni katolicizem je zašel v veliko krizo, ko je postalo jasno, da je Janez XXIII. v bistvenih zadevah ravnal drugače kot Pij XII. Ni dvoma, da je bilo s tem precej omajano mnenje, da vse, kar papež reče ali stori, izvira od Svetega Duha.

Predvsem je Janez XXIII. zavrnil infantilno predstavo, da sta hierarhija in avtoriteta tisti, ki totalno urejata življenje v cerkvi in izven nje. Tako je rekel skupini teologov: »Papež je nezmotljiv samo takrat, ko govori »ex cathedra«, jaz pa ne bom nikdar govoril »ex cathedra«.

Ker pač desni katolicizem meni, da sta Cerkev in hierarhija brez napak, je razvidno, da lahko zavzema do nasprotnikov Cerkve in krščanstva samo določen odnos: kaj naj sploh vzgibava nasprotnika Cerkve, če ne zloba ali celo kaj demonskega? Če je Cerkev razodeta in za vse lahko spoznavna samopredstava dobrega, se od nasprotnika v najboljšem primeru ne pričakuje drugega kot neumnost in norost, drugače pa samo zlobne namere. Fronte, ki tako nastanejo, so za desnega katoličana povsem jasna zadeva.

Za desnega katoličana je boljše vizem s svojo protikatoliško in protiversko ostjo nekaj skoz in skoz hudičevega. Manj znano pa je, da tudi ameriški liberalizem za iste ljudi diši po smoli in žveplu.

Če gledamo na Cerkev kot na nekaj dokončnega, je jasno, da v Cerkvi ni treba in ni moč ničesar spreminjati, temveč samo v taboru njenih nasprotnikov. Cerkev mora ostati taka, kot je. Nasprotniki pa morajo spoznati svoje zablode in se ji vdano podvreči. Tako je bil tudi Pij XII. pripravljen na ta način odpraviti uboge grešnike in sprejeti izgubljene ovčke spet v svojo čredo.

Tako pojmovanje sveta s strani desnih katoličanov ima za infantilne narave veliko prednost, da je jasno in preprosto. Tu si ni treba beliti glave. Te pridne, konservativne, malomeščanske katoličane je imel André Gide verjetno pred očmi, ko je spregovoril trde besede: »Katoličani ne ljubijo resnice.«

Seveda je treba omeniti, da niso katoličani bili vedno podvrženi kultu osebnosti posebno ne za Janeza XXIII. Če papež namreč ni konservativec ga celo osumnijo izdaje. Nekateri švicarski katoličani so šli tako daleč, da so po sprejemu Adžubeja razposlali okoli pisarijo, ki je pozivala k molitvi, da se papež spreobrne. Desni katoličani se zelo težko prilagajajo.

Levi katoličan gleda na Cerkev in svet precej drugače. Predvsem meni, da s Cerkvijo ni vse v najlepšem redu. To seveda z notranje katoliške pozicije. Najznačilnejša razlika je ravno v drugačnem gledanju. Tudi desni katoličan je pripravljen priznati, da je Cerkev storila v preteklosti daljnosežne napake. Ne bo priznal samo človeških slabosti, ampak tudi temeljne napake v sistemu. Ne bo priznal samo, da so se rokokojski škofje dvobojevali zaradi svojih ljubic, ampak bo tudi lahko priznal nepravilnost srednjeveške teorije o dveh mečih, ki je imela zelo klavrne posledice. Toda zadnjih deset papežev je treba nujno proglasiti za svetnike.

V nasprotju s tem pravi levi katoličan: Zakaj ne bi bilo mogoče, da se Cerkev tudi danes drži nekaterih daljnosežnih napačnih pogledov. Pred nekaj stoletij bi bila taka kritika življenjsko nevarna. Toda ta kritika je še bolj učinkovita, ker prihaja iz lastnih vrst.

Ne bomo se spuščali v vsebino te kritike, oglejmo si le reakcijo nanjo. Nekateri izjavljajo, da so levi katoličani »mazohisti« ali pa »ekshibicionisti«. Malo resnejša je trditev: »Oni ne ljubijo Cerkve.« Ali celo: »Zdi se, da se je njih ljubezen spremenila v sovraštvo.«

Ta očitek smo prisiljeni jemati resno, ne le zato, ker so ga izrazili visoki cerkveni predstavniki, ampak ker meče slabo luč na etično krščansko jedro levih katoličanov. Če se hoče človek temu postaviti v bran, se mora največkrat poslužiti izven Cerkve stoječih organov, ker so drugi v rokah desnih katoličanov, ki jim ni do diskusije.

»Z ljubeznijo kritizirati,« to je bilo dovoljeno. Toda to pomeni kvečjemu opozarjati na male napake, in se ne spuščati v jedro problemov. Ali niso preroki, ki so imenovali svoje judovsko ljudstvo z izrazi »kačje leglo« ali »gadja zalega«, bili tisti, ki so to svoje ljudstvo najbolj ljubili? Ta napadalnost in stalno izzivanje sta bili samo sredstvi, ki bi naj spreobrnilo k pravemu življenju. Ker pa hoče prerok progresivno spremembo, stoji potemtakem na levi.

Protisemit ima vse judovstvo za v bistvu slabo, prerok pa meni, da je jedro, na katerega se obrača dobro, želi si le spremembe.

Kdor kohčkaj pozna levo krščansko literaturo, bo spoznal, da za to strujo Cerkev ni nekaj bistveno slabega, doseči hoče v njej le korenitih sprememb. Levi katoličan vidi v Cerkvi svetega Duha, ker je resnicoljuben, vidi v njej tudi vso betežnost in farizejstvo mesa, ki povzroča okostenelost in formalizem. Levi kristjan ne vidi v nasprotnikih le demona zla, ker ve, da je zlo prisotno v vsakem človeku, v cerkvi in izven nje. Prepričan je o možnosti dobromamernega nasprotstva Cerkvi in da bi marsikatera napadalnost izginila, če bi odstranili pogoje zanjo.

Ustavimo se pri protikrščanski marksistični napadalnosti. Znano je, da je Karl Marx v nekem svojem slavnem citatu označil vero za »opij ljudstva«. Potemtakem naj bi bilo bistvo religije, da hoče z nalašč prirejenim upanjem v onostranstvo speljati ljudstvo v nekake predstave o nirvani in ga s tem odvrniti od upora.

Seveda zavračajo vsi katoličani tako gledanje na religijo sploh in še posebej na krščansko. Vendar obstaja velika razlika v tem, kako kdo zavrača to tezo o religiji, ki naj bi ne bila nič drugega kot sredstvo vladajočega razreda, da lahko tišči druge pod seboj.

Za desnega katoličana ponavadi ta izjava Karla Marxa ni nič drugega kot zlobna trditev ateista, ki ničesar ne razume.

Levi katoličan dojema položaj povsem drugače. Predvsem bo previdno skušal najti psihološki vzrok Marxove trditve, iskal ga bo v objektivnih razmerah. To pa res ni tako težko. Kajti Cerkev se je, morda nezavedno, od zgoraj udeleževala razrednega boja. Tako je dobila vera funkcijo, ki ji jo pripisal Marx. Zato vidi psihološke predpogoje te Marxove teze v razredni pristranosti Cerkve, kar je popolnoma tuje bistvu krščanstva. Tako postavljena teza ne more imeti absolutne vrednosti. Marx je zamenjal izrabljanje neke stvari za njeno bistvo, kot če bi mi definirali za bistvo letala to, da lahko nosi bombe.

S tem, da levi katoličan v nekaterih stvareh brani nasprotnike Cerkve, zaide formalno v težak položaj, ki pa je v resnici čisto logičen, treba nam je le prelistati evangelij.

Ko je neki rimski stotnik prosil Kristusa, naj mu ozdravi bolnega suznja, se Kristus ni bal vstopiti v Rimljanovo hišo. To pa je bilo Judom prepovedano. To je bil tudi vzrok, da je stotnik rekel Kristusu: »Nisem vreden, da greš pod mojo streho, ampak reci le z besedo in moj suženj bo ozdravljen.« Jezus je nato odgovoril: »Tolike vere nisem našel niti v Izraelu.« Rimljan se je potem takem vedel bolj judovsko kot Judje.

Te besede imajo svoj pomen tudi danes, saj mnogi očitajo Cerkvi, da se izven nje bolj krščansko ravna kot znotraj. Predstava, da je človek pri pravi čredi in pri »otročih luči«, vzbuja ošabnost.

Samo po sebi je umevno, da čuti levi katoličan intenzivno potrebo po svobodi, formalni avtoriteti vkljub. Pravico hierarhične avtoritete, da daje norme na področju politike, znanosti in umetnosti, ima za popolnoma negativno težnjo. Zahteva po upravičenosti različnih mnenj znotraj Cerkve in svoboda vesti sta zanj zelo resna zadeva. Zakaj kdor hoče velikih sprememb, si mora želeti svobode, ki mu omogoča, da zahteva spremembe. Seveda bi bilo odklonilno stališče do vsega, kar prihaja od avtoritete, zelo infantilno. Zrelo stališče se kaže v pripravljenosti, da nečemu pritrjujem ali nekaj odklanjam ali da se v čem razlikujem.

Levi katoličan se znotraj Cerkve bori proti klerikalizmu, kar pomeni širjenje oblasti duhovščine na družbena in kulturna področja, za kar funkcionalno ne more biti pristojna. Levi katoličan zahteva reforme znotraj Cerkve, novo razmerje do politike, posebno do komunistov.

Kar se družbenih sistemov tiče, pomeni beseda »levi« nekaj relativnega. Francoski liberalni katoličani iz 19. stoletja so bili gotovo levi, podobno kot stojijo danes krščanski socialisti v meščanskih, demokratičnih sistemih na levi strani.

Cerkev sama ima v strukturi svoje hierarhije nekatere elemente, ki jih je prevzela od fevdalizma ali celo od suženjskih sistemov. Vsa ta zbirka emblemov, kron, prstanov, grbov, palač itd., diha fevdalni zrak. Znano je, da nista ne Jezus ne Peter nikdar nosila krone na glavi, razen seveda tiste trnove Jezusove, ki so jo nataknili Jezusu v zasmeh. Apostoli niso bili nobene eminence in eksceleence, Peter ni bil nobena »njegova svetost«. Skofje v cesarskem Rimu niso bili nič več in tudi nič manj, kot so danes mormonski škofje v nemški zvezni republiki.

Vemo, da so rimski gospodje ob prestopu h krščanstvu podarili svojim sužnjem svobodo. Suženjstvo je nezdržljivo s človeškim dostojanstvom in splošnim bratstvom. S stališča imperialistične ideologije o vlogi sužnjev je veljalo krščanstvo v rimskem imperiju upravičeno za razkrojevalni element.

Ceprav ni krščanstvo v dobi pred Konstantinom zasledovalo primarno vobnih političnih ciljev, je pomenilo vendar izrazito napredno družbenopolitično silo.

Toda že pred Konstantinom je prišlo do prevzema nekaterih fevdalnih oblik. Tako je Pavel iz Samosate prvi zahteval tudi primerni zunanji okvir za svojo

osebo kot za enega izmed velikih na tem svetu. Na tribuno znotraj cerkvenega prostora je dal postaviti visok tron, kar je danes nekaj povsem razumljivega ne samo v benediktinskih cerkvah. Da je pozneje prišlo do še večjih sprememb, se moramo zahvaliti Konstantinu, ki se je s stališča oblastniškega razreda poslužil genialne poteze, fevdaliziranja visokega klera. Cesar Konstantin je postavil najvišje predstavnike klera na raven privilegiranih plemenitajev. Na ta način je odvzel Cerkev njen imanentni socialnorevolucionarni impulz in ga potlačil na rob krščanstva. Rešil je tako vladajočo kasto tja do ameriške in francoske revolucije. Od takrat je bilo katoliško krščanstvo revolucionarno le po ideji, v praktičnem delovanju je bilo konservativno.

Od Konstantina dalje je bila težnja po uresničevanju krščanskih vrednot namenjena notranjim cerkvenim upornikom in zunaj Cerkve stoječim skupinam.

Če pogledamo od bližje francosko zgodovino, vidimo, da je ta stara katoliška dežela odigrala pomembno vlogo vse od Karla Martela dalje. Pojav protikrščanskega režima v času francoske revolucije je moral biti nekaj zelo zaskrbljivočega na tako važnem ozemlju.

Politična psihologija francoske revolucije nam kaže, da ni bila buoržoazija nikakor proti veri in katolicizmu, ampak proti plemičem. Ker pa so bili ti tako tesno povezani s Cerkvijo, ji ni preostalo drugega, kot da si ustvari ideološko nadzgradbo, ki bi ji omogočila dosego lastnih pravic. Ko je to dosegla, se je takoj menjala tudi nadzgradba.

Kljub temu je francoska revolucija veljala Cerkev za pravega antikrista. Še leta 1832 je Gregor XVI. obnovil v svoji encikliki »Mirari vos« zvezo med tronom in oltarjem, in ožigosal vse upornike kot božje sovražnike. Ne glede na to, je meščanski liberalizem v Franciji ostal trdno na položaju. Prišlo je do opredeljevanja v leve in desne katoličane. Če je bil papež royalist, ni bilo mogoče pričakovati, da ne bi bil tak tudi večji del katoličanov.

Ko je Rim spoznal, da ne bo mogoče menjati demokratsko-republikanskega sistema je prišlo do velikega preobrata. Leon XIII. je poklical voditelja katoliške stranke v Franciji — nekega grofa — k sebi in ga pozval k sodelovanju. Kako je rešil problem ateistične in protikrščanske osti pri demokratsko-republikanski ideologiji? Izjavil je, in to po mojem upravičeno, da ni rečeno, da mora biti demokratsko-republikanski sistem nujno ateističen. To ni bilo nekaj originalnega, saj so to trdili že prej francoski levi katoličani. Voditelj desnih katoličanov ni bil ravno navdušen. Nakar mu je papež rekel: »To je edino telo, ki ga mi častimo,« in pokazal na križ. Tako je označil francosko monarhijo za mrtvo in s tem vse monarhije. In kar je za Rim mrtvo, je res mrtvo.

Francoski desni katoličani so zagnali vik in krik. Toda nič ni pomagalo. Duh zgodovinske nujnosti — Sveti Duh — se za to ni zmenil.

S tem ni rečeno, da je postal Leon XIII. sam demokrat. Notranji fevdalni cerkveni sistem je ostal do Janeza XXIII. nespremenjen.

Leto 1918 je pomenilo konec celi vrsti monarhij. Kljub temu, da je bil v Sovjetski zvezi komunizem na oblasti, Rim še ni kazal resnega zanimanja za demokracijo. Zaradi tega se je zazdel sekundarni fevdalni fašizem, najprej v Italiji, nato španski in končno nemški, kot neka odrešitev. Treba pa je povedati, da je našel nacizem najprej v osebi Pija XI. odločnega sovražnika. Pij XII. je imel komunizem sovjetskega tipa za hujšega in zlobnejšega sovražnika, kot pa »nacional-socializem«. To meče slabo luč na njegovo sociološko razumevanje. Mogoče je, da Pij XII. ni bil sposoben videti v komunizmu pozitivne strani zaradi fevdalnega okolja v njegovi otroški dobi. Oprosti ga le okolnost, da takrat ni bilo v Sovjetski zvezi kolektivnega vodstva s Hruščevom na čelu, ampak Stalin.

Takrat so bili katoličani, ki bi bili v krščanskem smislu sposobni priznati komunizmu neki pozitivni etos, zelo maloštevilni. V Avstriji med drugim E. K. Winter in A. M. Knoll, ki sta bila oba prepričana, da pomeni vojna, ki jo je sprožil Hitler, že vnaprej poraz.

Komaj z Janezom XXIII. in njegovim II. vaticanskim koncilom dobiva liberalni duh svoj pristop v Cerkev. Odkrivajo zopet svobodo vesti, ki so jo od Tomaža Akvinskega popolnoma zanemarjali. Praktično ne pride nobena knjiga

katoliških avtorjev več na indeks. (Na vprašanje nekaterih sovjetskih profesorjev, kaj je indeks, sem odgovoril, da je to isto, kot lista prepovedanih knjig v Leninski knjižnici, ki jih je mogoče brati le s posebnim dovoljenjem, da ne bi škodovala duševnemu miru sovjetskega človeka — kar velja obratno za katoliški indeks —). Janez XXIII. je obedeloval v družbi, obiskoval jetnike in demonstrativno uvedel umivanje nog tudi za papeže.

Tako sem takrat, ko je kardinal König povabil laike, naj izrazijo svoje želje za koncil, pripravil vrsto predlogov za »defeodalizacijo«¹ Cerkev. Tudi drugi so storili podobno. Mnoge izmed teh tez so sprejeli v osnutek in o njih na koncilu diskutirali, Monsignor Otto Mauer z Dunaja je samo zamenjal besedo »defeodalizacija«² z »Ecclesia triumphalis«. »Defeodalizacija«³ ne pomeni nič drugega kot sociološki postopek, ki naj privede Cerkev v demokratični liberalizem ne pa še v socializem. To mi je bilo povsem jasno. Togliatti je nekoč rekel: »Cerkev je vedno za en socialni sistem prepozna«. Meni se je že sama »defeodalizacija«⁴ zdela tako revolucionarna, da bi bilo nesmiselno zahtevati kaj več.

Poleg drugih člankov sem o tem najobširneje pisal v knjigi »Kirche und Zukunft«, kjer so bili objavljeni tudi prispevki Heera in Knolla, nakar so nekateri pisali v glasilu dunajske škofije, da smo »izven Cerkev«. Trdili so, da homeo »izdružbiti«⁵ Cerkev, kar bi veljalo, ko bi fevdalna družba bila edina prava.

Strah cerkvene avtoritete je razumljiv, ker je bila pač vajena samo absolutnega stila vodstva. Res da hočejo proč od starega, toda ne vedo, kako. Bojijo se, da bi nato izbruhnila anarhija. Tako so npr. odpravili indeks, a po rimskih katoliških knjigarnah je krožila lista z imeni knjig, ki naj jih odsvetujejo kupcem.

Te nihajoče nemočne reakcije višje hierarhije, ki so iz masovno-psihološkega vidika tudi napačne, so tipične za oblastnike »ancien regime«. Ni dvoma, da so to pretresj ozdravitve. Prehod k liberalnemu cerkvenemu režimu bo gotovo uspel. Strah, ki ga pred svobodo kaže hierarhija, je zakoreninjen v prepričanju, da bo zavladala anarhija, kar je povsem neutemeljeno. Strah pred spontanostjo duha ni nič drugega kot strah pred lastno jalovostjo. Na vprašanje nekega komuniste, ki me je vprašal, kaj bo pa ostalo sploh po »defeodalizaciji«⁶ Cerkev, sem odgovoril: pristno krščanstvo.

Kako je s prehodom v socializem? Bil sem presenečen, ko so nekateri škofje na koncilu (Američan Fulton J. Sheen, škofje iz Brazilije in Jugoslavije) šli v svojih zahtevah preko defeodalizacije. Najdlje je segel msgr. Frančič iz Splita, ki je izjavil, da je v zvezi s sklicevanjem na svetost resničnost Cerkev zelo malo prepričljiva. »Kar nam manjka, je evangeljska revščina.« Škofje in duhovniki naj bi živeli od svojega apostolskega delovanja in dela svojih rok, Cerkev naj se odpove svojim nepremičninam.

Prepričan sem, da se te ideje ne bodo še uresničile na tem koncilu. Vendar bodo postale vredne diskusije. Ko bo Cerkev priznala možnost socialističnega sistema, se bo verjetno sama začela socializirati. Današnji levi katoličani so dobili de facto priznanje, ne pa še de iure.

Mislím, da je ta proces v tesni zvezi s pokristjanjenjem Cerkev. Saj imamo tudi znotraj redov velike razlike, npr. viteške redove, ki so obsojeni, da izginejo, in na drugi strani proletarske frančiškane.

Mislím, da je treba vzeti iz nekega sistema to, kar je dobro, npr. negovane navade in kavalirstvo iz fevdalnih časov. »Fairness«⁷ ne bi smela manjkati pri diskusijah ne v meščanskem ne v proletarskem sistemu. Zavesten prevzem nekaterih fevdalnih elementov bi gotovo koristil odpravi nezavednih. Prepričan sem, da vsebuje stalinistični sladokusni masivni stil sekundarne elemente, celo enega najhujših elementov fevdalizma, namreč njegov gon po razsipnosti.

Mením, da za komunizem nista bistvena ateizem in sovražno razpoloženje do vere, kot trdi G. A. Wetter, ampak njegov moralni angažma zoper mezdno suženjstvo, zoper izkoriščanje človeka po človeku. To in nič drugega imam za hrbtenico komunizma. To je njegova moralna baza, ki je ne more odvreči, če se noče odpovedati sam sebi. V tem je njegova univerzalna moč in ravno to bo nekoč ostalo od njega, kar bo nekoč Cerkev prevzela kot »naravno pravo«.

Katere vrednosti meščanskega sistema je treba prevzeti? Mislím, da je etično-moralno jedro liberalizma njegova svoboda vesti v kulturnem območju. To po-

meni: v religiji, filozofiji, znanosti in umetnosti, ne pa v gospodarstvu, bo liberalizem ostal in se obnesel — tudi v sovjetskem bloku. In če bo izbojevana svoboda diskusije, govora in pisanja znotraj Cerkve, bom zadnji, ki bi po neki prihodnji socializaciji Cerkve zahteval njeno ukinjenje.

Kot je Leon XIII. v dobi po francoski revoluciji menil, da je pri demokratski republiki možno razlikovanje med socialno-gospodarskim sistemom in njegovo ateistično ideologijo, tako je tudi Janez XXIII. implicitno menil, da je mogoče razlikovati socialno-gospodarski sistem od ateistične komunistične ideologije. Eno lahko katoličan sprejme, drugega ne.

Zdaj pa še nekaj besed o razmerju komunistov do levih katoličanov in obratno. Komunisti se vedejo, kot je pokazal že Lenin v podobnem primeru v zvezi z naprednimi stališči pri nekaterih poedinih pravoslavnih duhovnikih, zelo ambivalentno. V levih katoličanih vidijo ljudi, ki jim v marsičem dajejo prav, a tudi ne, in to spet v zelo bistvenih zadevah. Spoznavajo, da bi taka Cerkve, kot si jo predstavljajo levi katoličani, postala mnogo bolj razgibana in privlačnejša tudi za sam proletariat, v smislu možne konkurence z ateizmom celo nevarnejša. Take Cerkve si mnogi komunisti ne želijo.

Verujem, da tiči za komunista v tem razmerju resen moralen problem. Poznam komuniste obeh vrst. Vprašanje je treba navsezadnje skržiti na to, kaj je za komunista bolj pomembno: uresničenje brezrazredne družbe ali pa ateizem. Kdor si želi prvo, tisti bo vesel, da imajo tudi kristjani isti cilj, ki ga utemeljujejo s svetovnim bratstvom, kot ga je oznanjal Jezus. Če bi ti imeli oblast v svojih rokah, bi morali pošteno dovoliti brez zahrbtnih namenov, možnost pristnega razvoja v smislu svobode vesti. Nikakor ne bi smeli odpirati protikršćanskih muzejev v nekdanjih cerkvah.

Če gre nekaterim primarno za ateizem — in ne vem, kaj bi bilo v tem tako lepega — potem bodo smatrali levega katoličana za dobrodošlo pomoč, toda v bistvu ga bodo imeli za neizprosnega nasprotnika. Poskusili bodo odstraniti leve katoličane, ko se bodo čutili dovolj močne na oblasti. Poznam komuniste obeh prepričanj. S tem dajem tudi vsakemu desnemu katoličanu prav, da je pot levega katoličana zelo tvegana.

Ker pa mislim, da resnica ne more biti sredstvo oportunističnih namenov, smatram za pravilno, da vsakdo tiste dele komunistične ideje, ki jih res ima za pravilne, tudi priznava kot take.

Povzel VLADIMIR VREMEC

Začarani obroč kulturnega nesodelovanja med nami

Jože Peterlin

V začetku decembra 1964 so v ulici Petronio v Trstu slovesno odprli veličastno palačo z lepotnim poudarkom marmorja in stekla. Stopnice vabijo v širok in lep prostor do garderob in potem pod velikimi in bogatimi lestenci v čudovito gledališko dvorano, v kateri občutiš harmonijo med sedeži, tlemi in stropom; morda le pisanost velikega zastora in barvitost ornamentov preko balkonov lomijo enotnost. Ta dva elementa nista vključena v slovenski narodni okvir in so morda graditelji z njima hoteli dati poudarek prispevku jugoslovanskih narodov h gradnji. Velikanski oder z vsemi modernimi tehničnimi napravami, prostor za njim, upravni prostori gledališča, dve manjši dvorani, bar vse dokaj obsežno, izdelano z okusom in brez posebne štednje, to je Kulturni dom.

Če je ta velika palača res kulturni dom vseh Slovencev na Tržaškem, potem je njegova otvoritev velik dogodek za narodno manjšino. Žal, tega praznika niso občutili tedaj še vsi Slovenci enako. Italijanska vlada je namreč izročila denar za gradnjo te velike palače ustanovi, v kateri niso Slovenci vseh političnih prepričanj, ampak samo enega, ti pa niso pokazali pripravljenosti, da bi priznali pravico do te narodne imovine (vsi namreč pravijo, da to je narodna imovina), vsem Slovincem. Pripravljeni so dati v uporabo te prostore vsem slovenskim organizacijam in ustanovam, kot je pač mogoče dobiti v uporabo kateri koli prostor. Vse skupine in struje brez izjeme so govorile, kako je potrebno, da

se okoli novega Kulturnega doma strnejo vsi Slovenci. Žal, do te strnitve do zdaj ni prišlo. Vendar se zdi, da ima ključ do tega sodelovanja v rokah edino sedanji lastnik, ki pač mora priznati, da ne predstavlja vseh Slovencev.

Kulturni dom! Ob njem smo na mrtvi točki. Človeku se poraja vprašanje, ali res pri vsej prožnosti sedanjega mednarodnega življenja, ni mogoče najti tudi tukaj rešitve. Ta misel se vsiljuje, ne da bi s tem hoteli tolmačiti mnenje kake organizacije ali skupine.

Kulturni dom za vse! In prav tako poklicno gledališče za vse! Ni mogoče zahtevati od vseh Slovencev, da pridejo k tebi, da gledajo tvoje predstave, da te moralno in materialno podpirajo, če pa ti hočeš ostati za vsako ceno zaprt v svoj idejni krog.

Narodno gledališče je narodna ustanova, oziroma državna. Vzemimo osrednje gledališče v Ljubljani. To gledališče vsi Slovenci priznavajo za svoje. Toda v njegovem vodstvu niso samo ljudje enega samega političnega prepričanja in svetovnega nazora. V predvojni Jugoslaviji gotovo ne. Celo danes ne, ko pozna Jugoslavija en sam strankarsko politični sistem.

Toliko bolj je vidno različno gledanje kulturnih delavcev v demokratični Italiji. Gledališče, ki bi hotelo biti nekako »narodno«¹ gledališče, bi moralo pritegniti v vodstvo ljudi različnih pogledov. K temu ne more sicer nihče prisiliti. Samo potem ne sme tožiti, da njegovih predstav ne obiskujejo vsi. V tem primeru ima pač značaj enostrankarskega gledališča. Ima, pa čeprav uvrsti v repertoar Skofjeloški pasijon.

Najbrže je v naši slovenski majhnosti mnogo vzrokov, da smo tako dosledno ekskluzivistični. V tolikih primerih! Vprašanje je, ali moremo premostiti kot narodna manjšina ta ekskluzivizem. Ali moremo popustiti pri kaki stvari, ki smo jo dobili, ali jo bomo krčevito držali z vso silo v stisnjeni pesti. Ali bomo razširili vodstvene kroge ustanov, ki naj bi imele narodni značaj, ali bodo ostali ti krogi zaprti, zahtevali pa bodo za vsako ceno od vseh, da jim mora biti všeč tisto, kar so odločili.

Tudi na drugi strani ne bi smelo biti že v naprej v načrtu podminiranje vseh mostov, ki vodijo do ljudi, ki drugače mislijo. Posebej ne na katoliški strani. Ne bi smelo biti sumničenja in onemogočenja vsakega dialoga med ljudmi različnih pogledov. Katoliški svetovni nazor je tako lep in širok, da se tistim, ki ga zastopajo, ni treba bati ničesar. Zdaj služi Kulturni dom predvsem Slovenskemu gledališču. Njemu je že od vsega začetka določil lastnik družba Dom tam sedež in mu je praktično dal na razpolago oder z gledališkimi delavnicami in vsem ostalim. Ker mora gledališče igrati skoraj vsak dan, če hoče zadostiti zahtevam, da dobi državno podporo (in to želi), praktično skoraj ne preostaja na razpolago velika dvorana še komu drugemu. Zato skoraj lahko rečemo, da je Kulturni dom zaenkrat zasedlo Slovensko gledališče.

Gotovo ima začasni upravni odbor dosti skrbi z vzdrževanjem doma, če stane to mesečno okoli milijon lir. Seveda so lastniki gotovo za to vedeli že prej, ko so začeli dom graditi; tedaj niso klicali nobene druge skupine ali organizacije na posvet; kulturne organizacije so povabili prvič maja letos, da bi govorili o tvoritvi.

Tudi Slovensko gledališče, ki mu je letos, kot smo že rekli, priznala država pravico do letne podpore, nadaljuje svoje delo po načrtu, ki ga je izdelalo vodstvo. Ko pregledujemo letošnji repertoar, bi bilo seveda mogoče marsikaj pripomniti k njemu, toda umetniško vodstvo, si ga je pač tako zamislilo in nam preostaja samo to, da sodimo njegovo delo. Ko se režiser Jože Babič v Gledališkem listu dotika kritike, bi ga radi spomnili na to, da ima pač vsakdo pravico povedati svoje pomisleke. Če pravi, da kritika presoja delo gledališča »s svojih ozkih strankarsko idejno političnih pozicij,«² mu moramo pač povedati, da ni mogoče mimo idejnih osnov gledaliških del, toliko manj pa še mimo pogostih izrazito propagandno idejno političnih odrskih povdarkov, ki jih ni bilo malo v vseh letih delovanja Slovenskega gledališča med nami. Če se vodstvo ustanove zapira v en sam idejni krog in razumljivo, sestavlja repertoar po svojem idejnem gledanju, kako more zahtevati od kritike, da ne sodi vsega, tako del kot granja. In ker presojuje predstave ljudje, ki na marsikaj drugače gledajo kot

gledališko vodstvo, je razumljivo, da ne bodo peli vsemu samo hvale. Saj bi bilo to zanje zelo slabo spričevalo.

Dejstvo, da deluje v Trstu slovensko poklicno gledališče, je zelo pomembno. Kaj bi dali Koroški Slovenci, da bi ga imeli. V tem oziru je bil Trst deležen posebne pozornosti takoj po vojni. Preobširno bi bilo, pisati o vseh predstavah, ki jih je imelo gledališče v Trstu in v okolici. To smo sproti spremljali v radijskih kritikah, takoj po vojni v Glasu zaveznikov, delno v Mladiki in v glasilu tržaških dijakov. Mislimo pa, da ni mogoče mimo prvih dveh predstav, ki smo jih videli v novem Kulturnem domu, saj se z malo temeljitejšo oceno zaključuje pogled na začarani krog okoli Kulturnega doma in gledališča.

Z večjo širino, z resnično predanostjo kulturnemu delovanju, ki bo posvečeno samo narodni manjšini, s pogumnim dialogom in poštenim priznanjem drug drugega in njegovega deleža v narodnem občestvu, bi bilo pa morda mogoče razbiti začarani obroč kulturnega nesodelovanja med nami.

Blišč in beda Otvorilve

Prva točka:

Skušajmo se prepustiti idealni predstavi tistega urbanistično-moralnega živca, kakršnega naj bi za Slovence v Trstu predstavljal pojem »Narodnega doma«. To je tista fascinirajoča točka, h kateri naj iz svoje mestne razdrobljenosti gravitira slovenski človek kot k magnetu, ki naj mu da ne samo prepotrebni občutek njegove strjenosti, celo množičnosti, ampak ki naj priteguje nase njegovo širše življenjsko nehanje. To se pravi: Narodnemu domu ne bodal samo nekaj večernih mesečnih ur za tako rekoč »obvezno« kulturo, ampak mu bo skupna slovenska hiša v širši čustveni dimenziji nadomestovala njegov lastni dom. Tam se bodo srečavali skavti in filatelisti, športniki po treningu in dijaki pri dodatni lekciji. Še več, tja bo Slovenec v izrezku časa stopil na »slovenski« kapucin (kje ga imate v Trstu?), sedel k literarni reviji, se tam zmenil za sestanek, popeljal tja gosta, skratka, se sredi mestne tujosti znašel nekje »doma« v vzdušju tiste sproščenosti, varnosti in topline, ki jo ta pojem vsebuje. Nekaj takega je — tako si predstavljamo — moral pomeniti za naše očete Balkan: urbanistični objekt, ki je iz vsakdanje ne samo kulturne, ampak tudi družinske, celo srčne rabe zrastel v simbol. Skušajmo si predstavljati: kaj vse je gorelo zanje, ko je gorel Balkan? Gorela je celotna mreža ljubezni, ki jo je znal Balkan stkati do slednjega slovenskega človeka. In zdaj se vprašajmo: bo uspelo razplesti to mrežo arhitektonsko še tako popolni stavbi, oddaljeni četrta ure iz nevrvalginega mestnega centra, v dokaj brezdušni mestni četrti, zadušeni v mrtvi ozki uličici, brez vsakega izdaha v širino? Za zgodovinarja naše narodne skupnosti v Trstu ostaja odprto vprašanje: kakšni oziri so mogli pripraviti družbo Dom do tega, da je mogla v taki meri prezreti evidenco naših narodnih koristi, da je zamenjala idealno zemljišče ob morju — v živem centru ob morju! — z mrtvim zakotjem za Peruginovim trgovom?

Druga točka: ime.

Razumemo, da je treba za čim odprtejšo sožitje nekaj žrtvovati in da moramo ta davek prispevati tudi mi. In vendar — od »Slovenskega narodnega gledališča« do »Slovenskega gledališča«, od »Narodnega doma« do »Kulturnega doma«, v širši perspektivi od »slovenskega naroda« do »slovenskega ljudstva« — v tej krivulji je nekaj deprimentnega. Da nas po odrešilnih letih 1848, 1918, 1945 naša narodna pot vodi nazaj v folkloro?

Tretja točka: objekt sam.

Da je prevelik, prerazkošen, pregosposki za nas? Ne: če kje nismo smeli štediti, nismo smeli pri nasledniku Balkana. In naposled — ob vseh neštetihih reprezentančnih palačah večine bo to le edina slovenska streha, pod katero bo lahko slovenski človek stopil brez svojega prirojenega kajžarskega kompleksa. Nič prevelikega ni to za skupnost, ki po računih nam nenaklonjene ZVU le šteje svojih 60.000 pripadnikov, ki se vrh tega niti več ne vozijo na kolesih, ne grejejo stanovanj z brinjem in ne kuhajo na ognju iz strjenih kravjekov. Se

premajhna bo ta hiša za nas, če si bo celotno slovenstvo v Trstu izvolilo v njej svoj »dom«, se iznad vseh razlik znašlo tam na isti ravni, na kateri enotno sprejema Pravopis, časti Bazovico in se klanja Prešernu. A če do tega ne bo prišlo, bo tisto neizrabljeno razkošje vpilo resnico, da smo to, kar smo pridobili na stopniščitih, lestencih in vrtljivih odrih, izgubili na najdragocenejšem, na duhu. Videant consules.

Četrta točka: 5. december.

Nisem bil edini, ki sem šel od otvoritve neprizvidnjen, celo raztresen, kakor oropan za tisto neponovljivo doživetje, ki naj bi po 40 letih — kakšnih letih! — kompenziralo nedopovedljivo dčživetje plamenov na Oberdankovem trgu. Ne, tega kljub vsej reprezentančnosti ni bilo. In človek bi lahko začel kar s kriterijem, ki je zgrnil tja množico povablencev, med katerimi — vzemimo ekstremni primer — so občudovali lepi slovenski tempelj ljudje, ki pošiljajo svoje otroke v neslovensko šolo, a ni bilo tam ljudi, ki že desetletja vidno delajo za slovensko stvar. In bi nadaljeval s semnjem ničemurnosti, z ekshibicijo malomeščanščine, ki je bila skoraj nerazumljiva ob gluhoti, na katero zadene trkanje za še tako skromen kulturni prispevek. Mazza: non ragionar di lui. Pri slovenskem slavnostnem govorniku bi človek želel, da bi se vrla poštenost njegovega timbra družila z večjo kulturnočloveško sočnostjo. Neponovljivost emocije je dejansko pripadla umetniškemu delu, da jo reši po svojih najboljših močeh. A menda se je povzpela v zadnji vrh enkrat samkrat, ob Vrabčevi Zdravici.

Na vsak način — ni bil to ekstatičen večer.

Človek je pogrešal režiserja, ki naj bi tisti dragi blišč organiziral od znotraj, priklopil vse luči na stikalo narodnega genija, konvergirjal ves večer v vero v narodno nesmrtnost: namreč Srca.

A kar je bil bistveni minus — in tukaj ostajamo pri konstataciji, ki pušča odprto vprašanje, kdo je bil za to odgovoren — vseh tržaških Slovencev pri Otvoritvi ni bilo.

Hočemo upati, da to ne bo izvorni greh, ki bo zasenčil bodočnost hiše v Petronijevi ulici in jo oropal simbola.

Zakaj Narodni dom bo moral peči kruh za vse Slovence ali pa ne bo »Narodni« dom.

Peta točka: Kreftov Prešeren.

Naj zgrnemo nad prvo premiero v novi bleščeči hiši slovenskih Muz pieteten molk? Avtor Sonečnega venca, ki v svojih nastopih za iluzionistično prozorno zaveso govori brez duha, kakor iz pragmatističnega učbenika. Niz dvomljivih parahistoričnih priredb, ki naj »razgibajo« tragično gluhoto pesnikove eksistence, pa čeprav za ceno kakšnega posteljnega poživila (pesnik in stara Primičevka, ojoj!). Omledno — lažji izraz ni možen — sladkanje pesnikove ljubezenske tragike z neko nam še nepoznano, »razumevajočo«, če že ne »zaljubljeno« Julijo, ko že vsak srednješolec mora vedeti, kaj vse je pesnik Venca proiciral v tisto povprečno meščansko »gospodično«. Vihtenje zarjavelega liberalističnega papirja — o sancta simplicitas v literarnem letu Gospodovem 1964! — nad Pavškom, utelešenjem slovenskega katolicizma XIX. stoletja! Popolnoma gratuita množičnost, ob kateri je manjkal samo še kakšen lep konjski galop, da bi bil popoln hrup, ki naj prevpije intelektualno in umetniško uboštvo. Draga množičnost, ob kateri se je gledalcu porodila mila misel: se ne bi bil dal samo del sredstev, ki so šla za kilometraže blaga za kostime, uporabiti na primer za razpis dramskega natečaja, recimo na temo »Prešeren«?. Vseslovenskega dramskega natečaja, ob katerem bi Otvoritev odjeknila v vsem slovenskem kulturnem območju?

Koliko del bi vsaj dosogleg tega dialogiziranega Kidriča?

Škoda.

Kronist

Gledališče med nami

Slovenci imamo zelo radi gledališče in igranje. V osrednji Sloveniji je dobila že zunanja podoba vasi odraz te ljubezni, saj stoji v vsakem večjem kraju poleg cerkve in šole tudi prosvetni dom. In na odru tega doma so preigrali mladi kmetje in delavci vsa domača dramska dela, pa tudi največje dramske umetnine iz svetovne književnosti. Razen tega pa velja že dolgo Ljubljanska Drama za največje in najkvalitetnejše gledališče v Jugoslaviji.

Tudi Slovencem na Tržaškem in Goriškem ni nikdar manjkalo ljubezni do gledališča. V desetletju po prvi svetovni vojni smo imeli Slovenci odlično gledališče v Narodnem domu in tržaški Slovenci so masovno obiskovali predstave, dokler ni bil dom uničen. Prav tako je delovalo v tem času mnogo manjših nepokličnih odrov v deželi.

Po zadnji vojni je slovensko poklicno gledališče takoj začelo igrati v Trstu in okolici. Hotelo je nadaljevati gledališko življenje v nekdanjem Narodnem domu. Vzporedno s tem pa je začelo svoje delo tudi Radijsko gledališče. Ko so zavezniki 1946 leta v Trstu dali slovenski radijski postaji celodnevni program, so določili posebno mesto v sporedu tudi Radijskemu gledališču, ker so poznali razpoloženje ljudi in so vedeli, da bodo prav z igro najlaže prišli do srca slovenskega poslušavca.

Slovensko poklicno gledališče in Radijsko gledališče sta v dvajsetih, oziroma devetnajstih povojnih letih (Slov. gledališče deluje od 1. 1945, Radijski oder pa je imel prvo oddajo 1946. leta) odigrali zelo veliko dramskih del. Predstave ene in druge skupine potrebujejo posebne študije. Tu bi želeli opozoriti le na današnje stanje.

RADIJSKO GLEDALIŠČE

V zadnjem času naštudira Radijski oder vsak teden eno radijsko igro, poleg mladinske pravljичne igre. Ena predstava je vsak teden ponovljena. V preteklih letih je tedensko pripravila ta skupina dvakrat, trikrat toliko del, včasih tudi več. Mislimo, da dnevno in revijalno časopisje posveča mnogo premalo pozornosti uprizoritvam Radijskega gledališča. Za te oddaje so napisali dramatikí že več izvernih del, mnogo dramskih del iz svetovne književnosti je bilo prav za te oddaje prvič prevedenih v slovenščino. Občinstvo v Trstu in v dalnjem zaledju pa skrbno spremlja in sprejema te oddaje.

Če trenutno ne moremo obširneje pisati o številnih zelo zanimivih radijskih dramskih oddajah, bi pa vendar želeli posebej opozoriti na 19 izvernih dramskih tekstov.

DEVETNAJST NOVIH DRAMSKIH DEL

Italijanska radiotelevizija je razpisala januarja 1964 natečaj za izvirna radijska dramska dela v slovenskem jeziku za radio Trst A z namenom, da dobi postaja nove in približa dramatikí že znane avtorje. Natečaj je bil pridržan samo slovenskim avtorjem, ki bivajo stalno v Italiji. Dela so morala biti izvirna, neobjavljena in neizvedena.

Uspeh natečaja je izpolnil vsa pričakovanja. V predpisanem roku je prišlo na radio 19 del. Slovenska kulturna javnost se je razvesila tega odziva, Italijanski radioteleviziji pa je treba izreči vse priznanje, da je s tem razpisom dala veliko kulturno vzpodbudo, ki je doslej nismo bili deležni od nobene, tudi slovenske ustanove ne, čeprav bi bila najbrže možna.

Večina devetnajstih avtorjev je v svoja dela zajela tukajšnje kraje in ljudi. Oblikovali so jih z veliko ljubeznijo in zavzetostjo. Pred njimi so zaživelí številni tukajšnji problemi in aktualnosti. Iz del govori izseljevanje v daljne kraje in se poraja žgoče domotožje po rojstnem kraju. Spet drugod prihaja do izraza prodajanje in krčenje obdelovalne zemlje, ki je hranila in ohranjala naše prednike. Drug avtor je oblikoval beg z dežele v mesto, v tovarne in v druge poklice. Spet drugod je oživelo razrvano družinsko življenje zaradi sodobne miselnosti in vsesplošne naglice, ki človeku ne dovoljuje, da bi od časa do časa pogledal

vase. V naslednji drami pa prihajajo do izraza vsakdanje večje in manjše težave, ki jih prinaša ta košček zemlje na meji dveh svetov.

Avtorji niso mogli tudi mimo zadnje vojne in vseh tistih strahot in razdejanj v človeku, ki jih je neusmiljen spopad prinesel. In prav deli, ki sta prejeli prvi dve nagradi, sta našli svoj dramski konflikt v tistem času.

Prvo nagrado 200.000 lir je komisija določila Francu Jezi za dramo »Zadeva je končana«. Drugo nagrado 150.000 lir je prejel Alojz Rebula za radijsko igro »Voda sprave«. Tretjo nagrado 100.000 lir pa je komisija prisodila Jožku Lukežu za radijsko igro »Miramarski vodnjak želja«.

Vsa tri nagrajena dela so bila že uprizorjena. »Miramarski vodnjak želja« je izvajalo Slovensko gledališče, pod vodstvom avtorja samega, ostali dve deli pa je igral Radijski oder. Vsa tri dela so naredila na poslušavce zelo močan vtis. Čeprav poznamo Alojza Rebulu kot pisatelja epskih tekstov, nas je tokrat presenetil s svojim dramskim zasnutkom in z zanimivim dramskim prijemom, še posebej pa z vodilno idejo drame, ki sega do zadnjih korenin človekovega bistva.

Franc Jeza je napisal že nekaj tekstov, predvsem novel in pravljicnih iger, a je znan po svojih socioloških in gospodarskih razpravah. Tu se je poglobil v duševnost ljudi, ki so nosilci svojih idej in stremljenj, pa nekateri v tej svoji vnemri segajo po nedovoljenih sredstvih in se ponižajo na strastneže in zagrizene sovražnike. Tem nasproti je postavil nosilce idealov svobode in plemenitosti. Po odločilnem konfliktu poslušavec čuti, kako ne more biti zadeva, ki je bila pisana s krvjo, končana.

Gotovo je, da ni doseglo vseh devetnajst del literarnega viška, vendar je postaja poleg treh nagrajenih del odkupila še pet tekstov.

O vsakem delu posebej bi lahko govorili. Vsako posebej je prineslo nekaj svojstvega in resnično se nam zdi, da je bilo devetnajst napisanih dram v plemeniti tekmi eden največjih kulturnih dogodkov zadnjih let med tržaškimi Slovenci. Se vedno je slovenska javnost premalo poudarila to dejstvo. Ko Italijanski radioteleviziji izrekamo priznanje za ta dogodek, izražamo upanje in prošnjo, da bi ta razpis ne bil vezan samo na dozidavo in otvoritev prelepih novih prostorov RAI, ampak da bo morda ustanova razpisala ponovno tak natečaj, ki ji je resnično v kulturno čast.

NOVO DRAMSKO DELO ZA SLOVENSKO GLEDALISČE

Tudi slovensko poklicno gledališče je želelo imeti za prvo predstavo v novem Kulturnem domu novo dramo. Napisal jo je dr. Bratko Kreft iz Ljubljane in sicer dramo o Prešernu z naslovom **PO BREZKONČNI POTI**.

Novo dramo je tržaško občinstvo z velikim zanimanjem pričakovalo, vendar delo ni izpolnilo velikega pričakovanja. Najprej ni to povsem nova drama, ampak je več dialogov Kreft dobesedno povzel po scenariju o Prešernu, ki ga je napisal že pred več leti. Razen tega se mu ni posrečilo ustvariti na odru tistega živega pesnika, ki ga vsakdo izmed nas nosi v sebi, potem ko smo se neštetokrat ustavljali ob zapisih in razpravah o njegovem življenju in ob njegovih pesmih. Imamo vtis, da je Kreft kot zavzet literarni zgodovinar iskal po vsem, kar so prešernoslovci novega dognali ali pa samo domnevali in je želel vse tisto povedati v dramskem tekstu. A s tem je razdrobil svojo zamisel v nešteto prizorov, v katerih je pesnikova podoba zbledela. Ustavljal se je ob dogodkih, ki so Krefta mikali, opustil pa je druge, v katere je pesnik posegel in ki so pomenili za obstanek naše književnosti in morda naroda sploh odločilno dejanje, kot na primer ilirizem. Kreft se ni znal dvigniti nad snov, da bi jo suvereno obvladal in skušal ustvariti dramo človeka, ki je res doživel mnogo težkega v življenju, a je vendar doživel tudi kdaj trenutek sreče; morda tedaj, ko je ustvaril pesem in je izpovedal vse tisto, kar je nosil v sebi; morda v trenutkih, ko je bil z ljudmi, ki jih je imel resnično rad in so tudi oni imeli njega radi; morda, ko se je znašel sredi otrok in jim delil bombone; morda v trenutkih, ko je s prijateljem Copom gradil tako svetle načrte. Nobenega teh dogodkov Kreft ni videl. Nad vso dramo je ležala neka strašna mora in to od začetka do kraja. Temu je pridružil še svojo tendenčnost; v delu je kazal, kako je duhovščina največja sovraž-

nica umetnosti in svobode; za Krefta, avstrijska državna cenzura in policija prav za prav ni imela nobene vloge v državi. Kreftu je bila državna avstrijska diktatura mnogo bolj simpatična kot pa slovenska duhovščina. Nihče noče opravičevati zagriženih janzenistov in njihove vloge, toda Kreftov prikaz je izkrivljen. Posebno se je ponižal Kreft v tendenčnega pisatelja v prizoru, ko naj bi duhovnik Dagarin obhajal umirajočega pesnika. Da v tem trenutku Dagarin krade rokopise in gre mimo človeka, ki se v smrtnih kričih obrača proti njemu, tega še tako zagriženi janzenist ne bi napravil. Take scene so pisali v dobi stalinističnega pojmovanja umetnosti. V svobodnem svetu nam tudi zelo naivno učinkujejo proletarci, ki jih je Kreft pripeljal na oder in ki naj bi branili in čuvali Prešernovo pesniško veličino. Verjetno se takim prizorom danes smeje tudi Ljubljana. Navedli bi lahko še več prizorov in scen, ki ne prepričajo, da omenimo samo retrospektivno sceno, ki kaže pesnika pri stari Primčevki. Sploh se nam zdi, da avtor ni našel prave mere: po nekod je pisal retrospektivne scene o kaktem dogodku, ki ni važen, ali pa hipotetičen, druge dogodke pa je samo z besedo omenil. Tako se je na primer zadovoljil s stereotipno pripombo o Krstu pri Savici, ni se mu pa zdelo vredno, da bi za to veliko Prešernovo pesnitev skušal poiskati še kaj drugega kot tisto, kar je morda rekel pesnik mimogrede. Hočem reči, da bi mogel tudi tu iskati kako novo razlago, če je iskal že toliko razlag o drugih stvareh.

Spričo vsega tega ni čudno, da ni Kreft ustvaril celovite podobe pesnika in prav tako tudi drugih oseb ne. Edina res izoblikovana oseba, ki jo je dognal v celoti, je podoba kanonika Pavška. Vse druge so se v fragmentu drobile.

Tekst je pripravil za oder Kulturnega doma zelo spreten režiser, Jože Babič. V bitki s časom je moral najbrže hitro odločiti, kaj naj izpusti in kaj obdrži. A ko se je odločil za črte (marsikje bi mogle biti še daljše), je mogel na velikem odru z vsemi tehničnimi napravami razmahniti pisano življenje Prešernove Ljubljane. Kljub neznatnim tehničnim pomanjkljivostim, ki so za začetek, ko še niso znani vsi mehanizmi nujni, je dobila predstava velik zanos in značaj velike predstave. Režiser je razpolagal s številnimi igralci, z modernimi tehničnimi pripomočki, s številnimi kostumi, s scensko glasbo Pavleta Merkušja, ki je pogosto reševala režiserja in tehnično osebje. Menda prvič ni bilo treba režiji misliti na utesnjen prostor, niti na stroške. Tokrat pač ni bila potrebna skromnost. Mislimo tudi, da je režiser izluščil iz dela vse tisto, česar marsikateri režiser ne bi in je Kreftovo zgodbo v celoti vodil do konca, čeprav ji zaradi razvlečenosti ni mogel dati dramatske napetosti in večjega konflikta ter stopnjevanja.

BEOLCO-RUZANTE: LA MOSCHETA

Ob teh izvirnih dramskih delih, ki smo jih dobili vsa v Trstu, bi želeli omeniti še drugo predstavo v tej sezoni, ki jo je Slovensko gledališče zaigralo v Kulturnem domu, namreč komedijo LA MOSCHETA. Ta italijanska renesančna komedija pomeni v zgodovini italijanskega gledališča zanimiv pojav, a se zdi, da ni bila posrečeno izbrana za slovenski repertoar. V italijanskem dramskem slovstvu bi bilo mogoče najti nešteto lepših del, ki so po svoji umetniški vrednosti večja in ki bi bila tudi slovenskemu občinstvu mnogo bližja.

Pokojni Modest Sancin je prelil delo v grobi naturalistični dialektni dialog in je s tem na mnogih mestih postala komedija še bolj groba kot pa je v originalu. Tudi s tem ni mogla ogreti občinstva. Razen tega pa ni v njej prav ničesar, kar bi nam mogel Ruzante danes povedati.

Edina vrednost predstave je bilo za ljubitelje gledališke umetnosti gostovanje prvaka ljubljanske Drame, STANETA SEVERJA. Gledali smo ga že v najrazličnejših vlogah. Druge za drugo je preraščal, dokler se ni povzpel v vrh odrskega oblikovavca, v velikega umetnika. A če je ustvaril na tej poti nešteto najrazličnejših likov, ki niso bili niti najmanj podobni postavi kmeta Zgagara v Moschetti, je tu presenetil ne samo po govoric, da se je človek spraševal, kako neki je mogel prisluhniti in ujeti njeno melodijo, ampak tudi ustvaril postavo, ki te vsak trenutek preseneča: njegov smeh in njegov obup, ko bi hotel samega sebe pojesti, njegova veselost in njegova spokornost, a je vendar v vsej igri igrivost renesančnega junaka.

Prav gotovo je vse predstave tega dela reševal predvsem Stane Sever.

Kjub tej blesteči igri nam je žal, da ni imel prilike zaigrati ta odrski umetnik kaj drugega, kjer bi mogla priti do izraza božanska iskra njegovega odrskega ustvarjanja, kjer bi mogla njegova pojoča beseda polno zazveneti in se dvigniti v psalm najlepši materini govoric in kjer bi mogel ustvarjati z velikimi izrazi igravske pogojnosti in inteligence.

Upamo, da bo Stane Sever kmalu spet gost v Trstu in da bo mogel vse odrske umetniške izraznosti položiti pred tržaško občinstvo, ki tako rado pri-sluhne tistemu čudovitemu zvenu in lepoti materine besede.

Tudi to delo je režiral Jože Babič.

Jože Peterlin

Lev Detela: Blodnjak, sedem pripovedi

Pred kratkim je izšla v Trstu pri založbi Sodobna knjiga prva zbirka proze mladega slovenskega pisatelja Leva Detele. Naslov ji je BLODNJAK, podnaslov pa »sedem pripovedi«.

»To ni proza v nekdanjem smislu besede,« pravi avtor v uvodnem sestavku, ki ima naslov Za novo življenje, za novo literaturo, in takole razlaga svoje spise: »Zgodba mi v pripovedih služi samo kot izhodiščno ogrodje, je bolj ali manj iz starih časov podedovan okras. Prvotnega pripovedovanja ni več, vsa resnica pripovedi se zbira v podtonu stavkov, v stranskih pomenih besed. Zato so te pripovedi predvsem fantastičen in simboličen zemljevid današnjega človekovega pohoda čez svet. So podoba naše današnje odtujenosti v svetu, naše izkoreninjenosti od dobrega, lepega in resničnega. Tu je smrt današnjega sveta in človeka, tu je blodnjak, skozi katerega moraš bloditi, izpolnjujoč nesmiselne ukaze oblastnikov. Raste pa iz tega tudi neizprosna alternativa: bojna napoved popačenemu, nečloveškemu stanju v svetu, bojna napoved nasilju vsakršne vrste in vsakršnim zaviralnim pojavom v svetu, ki skušajo uničiti osveščenje človeka.«

Vse te pripovedi so res fantastične, grozotne in večini bravcev, ki bere za oddih ob prostem času, bodo nerazumljive, ne bo dojela pisateljeve želje po novi dobi, »v kateri današnjih krivic ne bo v tej veliki meri, v kateri bomo toliko osveščeni, da bomo videli zlu preko ramena.«

Skozi to bujno fantastiko in grozotnost se je treba šele dokopati do jedra, pomena, vendar pa je pri vseh tovrstnih zgodbah možnih po več razlag, ker lahko vidi prvi to, misel skrito, drugi pa drugo ali tretjo.

V knjigi sta najprej dve pripovedi, v katerih je v ospredju gora, kakor je poudarjeno že v podnaslovu: *Gora ki je ni*, ter *Poslednja gora*. V prvi so avtorju ukazali, da mora iti na goro, ki je ni. Hodi in išče, ker sta mu tako ukazala oblastnik in »kruti oče«. Samo nekaj stavkov iz tega iskanja, da boste spoznali grozotnost in fantastiko:

»Pot je bila vijugasta in naporna. Ko sem že mislil, da se bo za ovinkom prikazala gora, na katero sem toliko hrepenel, tista toliko pričakovana gora, ovita v cvetje, gora z razkošnimi zelenimi drevesi, polna sladkega petja slavcev in žvrgolenja rajskih ptic, mi je udarilo pred oči sajasto, nesramno mesto. Tu nisi bil varen pred ničemer. Ropar je ropal roparja, človek je ubijal človeka. Iz mesnic so švigali mesarji z dvignjenimi kiji in mesaricami in na tramvajih so sprevozniki sramotili pohabljenice in pljuvali v stare in bolne ljudi. To je bilo čudno in grozotno mesto. Če si pogledal v veže, si zaslišal pretresljive krike umirajočih in porogljivi smeh ubijavcev. Sonce je le poredko posijalo izza nizkih oblakov in tedaj si začutil vso grozo mesta: megle, ki so ovijale glavno ulico, so se tedaj razpustile in v daljavi si zagledal verigo vislic in težka krvava tnala in bleščečo jutranjo kri in izbuljene oči mesnatih ptičev na mrtvaški pojedini...«

Tako se nadaljuje odkrivanje tega grozotnega mesta, toda tudi planjava ni nič boljša, nič manj grozotno ni drugo mesto, kjer so avtorja hoteli napraviti za kralja. Ta novi Babilon je preveč zaudarjal po lampiončkih in baklah, preveč je bil različen od dosedanjega pisateljevega življenja. Še naprej je iskal goro,

a je ni bilo. Nazadnje je misel na goro pisatelja tako obsedla, da je povsod videl goro:

»Večkrat sem se ustavil pred drobnimi gozdnimi kamni in sem premišljeval, če niso morda ti gora, majhna, neznatna, skoraj nevidna gora, a vendar gora po vseh pravilih, s svojim začetnim pobočjem in neizprosno konico v nebo. Gora mi je ves čas lebdela na ustnicah. Ogledoval sem si bil roke in si jih predstavljal kot goro. Drevo je zadobivalo posebne oblike in se mi je dozdevalo vedno bolj gora. Moj oče in moja mati sta postajala gora, potok se je spreminjal v goro in travnik in ves svet je bil gora. Potem pa je tolažilna slutnja znova minila in zopet sem bil sam, zapuščen, brez gore.«

Tako je hodil dolgo vrsto let in blazna žival mu je ponoči srkala kri. To je trajalo, dokler se ni znašel v veliki votlini, iz katere ni bilo izhoda. Tedaj pa je prišlo spoznanje:

»Spoznal sem bil, da je vse zaman, da na goro ne bom mogel priti. Ko mi je tako nekega krutega večera skočila blazna žival devetstotič za vrat, se je v meni usodno preklalo in iz teme sanj so se prikazale žareče oblastnikove oči in mi odsekano povedale: »Pomiri se! Svojo dolžnost si opravil!« Stresel sem se na bednem ležišču v velikem olajšanju, blazna žival pa je v goltajočih požirkih pila moje sladko, izmučeno kri.«

Namenoma sem se dalj ustavil pri prvi pripovedi, da bi si mogli sami ustvariti predstavo o tej novi slovenski knjigi, o njenem načinu pisanja, zgodbi in ideji, ki jo je treba potegniti iz nje. Najbrž se ne bom zmotil, če sklepam, da je pisatelj v njej obsodil slovensko predvojno in povojno življenje; predvojno mu predstavlja pokvarjeno mesto, povojno moderni Babilon. Pisatelj pa zaman išče novo življenje, ki si ga predstavlja kot goro, polno zelenja, sonca in sladkega žvrgolenja slavcev in rajskih ptic. Ker takega življenja doma ni našel, ga je odšel iskat po svetu.

V drugi pripovedi pa je gora in se imenuje *»poslednja gora«*. To je čudna gora, iz nje prihajajo nenavadni glasovi in oče je vse otroke pognal s krampi nad goro, da izkopljejo rov do njenega osrčja in ugotove, kaj je v nji, da daje glas.

»Kljuni naših krampov so se vse te dni bleščali kot posebne sekire in strahovito udarjali v kamenite globine. Roke sem imel krvave, prepletene z žulji in drobnimi bolečimi ranami. Kljub temu sem kopal, kot da bi gorelo, kajti bal sem se, da bi se očetu že itak slabo zdravje še poslabšalo in bi nam še umrl. Ničče izmed nas, ki smo kopali, ni bil zadovoljen s tem opraviлом, vendar ni nobeden hotel razburiti očeta, katerega naglo in močno jezo smo vsi še pre-dobro poznali. Kopali smo v bolečini in z žalostjo v srcu, gora pa je odpirala svoja skrivnostna usta kot pogoltna žival, ki se pripravlja na usodni in smrtonosni skok.«

Da bi jih sosedje ne motili, so obdali vse posestvo okrog gore z bodečo žico, pustili, da je na polju propadlo žito, in kopali, kopali.

»Ta dan smo ob kopanju zadeli na rdeče skale, kakršnih še nismo videli nikjer. Hoteli smo jih razsekati s krampi, vendar so bile trdne in stanovitne. Krampi so se lomili in cefrali, skale pa so ostajale nedotaknjene. Pele so v čudovitih zvokih. Tedaj je nekdo divje zaklel in sunil z ilovnato nogo v eno izmed skal. V kamnu se je naredila razpoka, iz katere je priteknel močan curek krvi. »Srce.« smo šepetali, se križali in nismo hoteli naprej. In še smo slišali srce v nenavadni bližini. Pelo je in jokalo in se lomilo v bolečinah stoletij, mi pa smo poklekali z ganjenimi očmi. Tam zadaj so morale biti čudovite, nam nedostopne pokrajine, tam so se dvigali siloviti mostovi, ki so vodili v svetove, ki jih ne bomo nikoli spoznali in osvojili.«

Ob ugotovitvi, da so tisti čudoviti svetovi nedosegljivi, so pobegnili. Oče pa se je razjzvil in šel kopat dalje. Toda gora se je *»neslišno, kot krsta, pogreznila v grobnico noči«*.

Tudi o tej pripovedi bi lahko rekli, da je v njej avtor izrazil strah pred življenjem, ki ga je obdajalo. Oče je naslikan kruto in brezsrčno v prvi in drugi

pripovedi, da bravca na prvi pogled neprijetno zadene, če pa se nekoliko poglobimo, spoznamo, da je oče tako »neočetovski« zato, ker bi rad otrokom poinagal do novega, lepšega življenja. Sam je že slab, bolan, postaran, kljub temu pa na koncu gre sam in koplje, dokler ga gora — življenje ne pokoplje. S tem je dobil avtor ponovno potrditev, da v kraju, kjer je bil, ne bo našel tistega življenja, ki ga je iskal.

In tako se je odpravil po svetu, kakor kaže že naslov tretje pripovedi *Tuja dežela*. Tuja dežela je ležala za viško in strmo goro in avtor se je napotil proti njej kot vojak. Pot mu je kazala neka starčka, dobra in nesebična, ter mu dajala poguma. Šele malo pred slovesom mu je razkrila, čemu tako skrbi zanj:

»Enega (sina) so mi ubili. Zato sem vas popeljala na vrh. Ves čas sem mislila, da vodim sina v svobodo... Jej, fant. Saj tudi tebi ni lahko. Spodaj je kolera.«

Ko je bil na varnem, je srečal starca s kozo, ki je simbol zvodnika, zapeljivca: naslikal mu je vse rožnato in ga poslal v sredo kolere. Kljub temu je bil vesel, da je prišel med »svoje ljudi«. Konec je programatičen:

»Vedel sem, da se bomo tod, v tej dolini, mudili še dvajset ali trideset let, plesali bomo čudne ples in svarilno igrali na turbobno mrtvaško trobento, kolera bo morila ali se umikala ob rečne izvire, roparske tolpe se bodo potikale po temnih deževnih gozdovih in stavec s kozo bo stal ob skali na parobku in se lažnivo smejal. Tedad so se stene stresle in zvile v rdečkasti svetlobi, da so rakete in topovi nekdanje vojne znova posvetili in zagrmeli — in starca je videla moža in hčerko, kako padata, obsojena na smrt...«

Naslednja zgodba — *Starkin krvnik* — je le ena izmed slik v tujini. Starca je bila nenavadno oblečena, nedostopna, redkobesedna, dan za dnem je hodila samo na trg po živila in se spet vračala. Njen krvnik pa je bil spomin, ki se ji je stalno povračal:

»Nočna tišina je bila presekana, nevidni telefon je pozvonil razločno in enakomerno in starca je videla krvnika s sekiro, kako se bliža skozi mesečno noč. Videla ga je razločno, tega starega temnega ubijavca, kako neslišno drsi po rosnih travah in se ji približuje. Sekira se je pobliskavala v mesečini, zvonovi pa so še vedno zvonili. Tedad so se stene stresle in zvile v rdečkasti svetlobi, da so rakete in topovi nekdanje vojne znova posvetili in zagrmeli — in starca je videla moža in hčerko, kako padata, obsojena na smrt...«

Ideja: spominov ne moreš pustiti doma, ker jih nosiš v sebi; istočasno je obsodba nasilja, ki ne ubija samo žrtev, ampak tudi duševni mir njihovih svojcev.

Osrednja in najdaljša pripoved, ki je dala knjigi tudi naslov, se imenuje *Blodnjak*. Avtor je še vedno v tujini, a ta ni gostoljubna in tudi ne varna, kajti ponoči prilazejo iz svojih bivališč »škorpijoni, stonoge, pajkovci pa tudi druga golazen«. Nekega dne je dobil pismo, da ga bo prišel obiskat neznanec. In res je prišel: visok in izreden, s črno brado, z očali in brez roke, a z revolverjem za pasom. Očital mu je, da ni bil zadovoljen z nobeno stvarjo v tujini, da je sploh samo kritiziral. Zato je prinesel s seboj škorpijona, ki ga bo pičil do smrti. Toda avtor je škorpijona toliko časa in tako lepo pregovarjal, da je namesto njega pičil gospodarja, ki se je po piku spremenil v nič. Nato sta odšla avtor in škorpion — ki je postal človek in mu marsikaj povedal o svojem ubijalskem poklicu — v kraljestvo orjaške strigalice, kjer sta videla razmere moderne diktatorske države. Škorpion ni znal živeti v urejenih razmerah, zato je kmalu našel tirana, ki ga je zaslužnil, pisatelj pa je odšel v spremenjeno domovino:

»Kljub temu sem razločno videl očeta in mater, kako sedita pod smreko in me opazujeta, ko se zibljem na široki sinji gugalnici med nebom in zemljo... Ko pa sem bolje pogledal, sem zagledal velikansko sinjo ptico, ki je sijala preko vsega neba in me prešinjala z zelenkastomodrimi kristalnočistimi očmi.«

Ta pripoved je polna grozotne napetosti, vsa mračna in brezupna, vendar pa na koncu spet optimistična, nadaljevanje napovedi v *Tuji deželi*, da se bo čez dvajset, trideset let vrnil domov. Dogodki so povojno aktualni, ko so diktature pošiljale v tujino svoje najete ljudi in obračunavale z nasprotniki. Tudi ostalim dogodkom bi bilo mogoče najti stvarno podlago, čeprav je pisatelj marsikaj zavil

v živalski svet, prav tako so aktualni razgovori in ideje, ki jih pisatelj precej neprikrito razvija. Skorpion je končno simbol človeka-hlapca, ki ne zna živeti brez gospodarja, ki ga ustrahuje.

Naslednja pripoved ima naslov *Posebna smrt* in je zajeta iz vojnih let. Vrsta beguncev se umika pred nasprotniki in sreča čudno žensko, ki jih zapelje v prav tako čudno hišo in se takole predstavi:

»Vaš strah in trepet sem, zloba sem in krivica, najkrutejša in najgnusnejša vseh smrti sem in vi, nebogljenci, ste mi nasledli«.

Begunci so ubili to čudno žensko in »prvikrat začutili, kako je lepo«. Ideja je prozorna: treba je premagati na svetu vse slabo, pa bo življenje lepo.

Zadnja pripoved je *Sprememba* in pripoveduje o popotniku, ki pride v sovražno deželo in začne igrati skrivnostno melodijo, ki prinese novo življenje. Tista ideja bo svoboda, ki bo raznašala »zrelo sadje in plodove preko dežele«.

To so pripovedi, ki jih je zbral Lev Detela v svoji prvi knjigi *Blodnjak*. Kakor ste lahko sami presodili, je knjiga za slovenske razmere nekoliko nenavadna, zlasti po prijemu in načinu pripovedovanja. Ne moremo reči, da je popolna novost, kajti podoben slog je uporabil že pred vojno Slavko Grum v igri *Dogodek v mestu Gogi* in v različnih črticah, po vojni pa Andrej Hieng v zgodbah *Planota* (1961). Vsem tovrstnim oblikovanjem pa je bil vzor in učitelj Franz Kafka (1883-1924), avtor številnih sanjsko fantastičnih zgodb, v katerih je prikazoval zgubljenost človeka svoje dobe. Nikakor pa ni izključeno, da bi se ne mogel podoben način oblikovanja samohotno roditi tu in tam.

V bistvu je ta knjiga duševen obraz človeka z močno literarno ambicijo in primerno nadarjenostjo, ki ima ustvarjalno voljo in natančen, za risanje podrobnosti učinkovit besedni zaklad. Pogosto pa je čutili, da je avtor leta doščanja in oblikovanja preživel v okolju, ki mu ni moglo dati trdne notranje etične opore; ker pa brez nje ne more živeti, jo sam išče po labirintu lastne duševnosti; pusti pa, da ga vodi fantazija po cesti, katero bi mu pravzaprav moral kazati razum. Od tod neizčiščen, pesimističen simbolizem, ki ne more najti izhoda.

Zbirka naj bi bila upor »nasilju vsakršne vrste« in primer nove slovenske literature. Vendar pa se zdi, da bi bil idejni in umetniški učinek večji, če bi bila knjiga dostopnejša številnim bralcem. Večina bo uživala ob zanimivi fantastiki, manj pa se bo mogla poglobiti v resnico, ki je skrita »v podtonu stavkov, v stranskih pomenih besed«. Tudi je pisatelj bolj uspel v slikanju polpreteklih in sedanjih grozot kakor v nakazovanju novega življenja, za katero se bori.

Kljub vsemu pa je knjiga zanimivo delo in jo je treba pozdraviti, tudi zato, ker je izšla v Trstu in kljub podpisani založbi — v samozaložbi.

Martin Jevnikar

Srečno 1965

TRGOVINA
IN PEKARNA

ZORA ČOK

OPCINE
Narodna ulica, 51 - Tel. 321-046

Bufet

Comažič

TRST Tel. 35301
Ulica Cassa di Risparmio št. 3

GOSTILNA

Škabar

oskrbnik: KUTIN
VELIKI REPEN - TEL. 221-690

PEKARNA

Legiša

SESLJAN, št. 41 Tel. 20-147

BUFET pri

Jožkotu

TRST - Ulica C. Ghega št. 3

ZELEZNINA
GRADBENI MATERIAL

Terčon Josip

NABREZINA, 124 - TEL. 20122

GOSTILNA

Emilija Sosič-Vremec

OPCINE Narodna ulica, 65

URARNA - ZLATARNA

MIKOLJ

TRST
Campo S. Giacomo, 3 - Tel. 95881

TRGOVINA JESTVIN

Ignacij Marc

TRST
Via S. Marco, 10 - Telef. 90344

CVETLICARNA

Savina

TRST
Via dell'Istria, 10 - Telef. 35590